

Haluatko elää satavuotiaaksi? Tee näin!

Lukijoiden ohjailu ja sen perustelu Iltalehden terveysartikkeleissa

Veera Tulla

Pro gradu -tutkielma

Kieliasiantuntijuuden tutkinto-ohjelma, suomen kieli

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Maaliskuu 2024

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck –järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Tutkinto-ohjelman nimi, oppiaine

Veera Tulla

Haluatko elää satavuotiaaksi? Tee näin! Lukijoiden ohjailu ja sen perustelu Iltalehden terveysartikkeleissa

Sivumäärä: 43

Tutkielmani käsittelee lukijoiden ohjailua ja sen perustelua Iltalehden terveysaiheisissa artikkeleissa. Tavoitteeni on selvittää, millaisia ääniä Iltalehden terveysartikkeleissa puhuu ja miten lukijaan kohdistuva ohjailu perustellaan eli miten kirjoittaja käyttää lähteitään.

Aineisto koostuu 22:sta Iltalehden verkkoversion terveysosion poimitusta artikkelista. Aineistoon on poimittu kaikki kuuden viikon ajanjaksolla julkaistut artikkelit, joiden otsikossa puhutellaan lukijaa. Aineistosta on jätetty pois kaupallisen yhteistyönä toteutetut ja maksumuurin takana olevat artikkelit. Teoreettisena taustana hyödynnän systeemis-funktionaalista kielitiedettä ja retoriikkaa. Tutkimusmenetelmänä käytän diskurssianalyysia, jota hyödynnän aineistolähtöisesti.

Tutkimuksessa selviää, että artikkeleissa esiintyvän lukijan ohjailun määrä ja tapa vaihtelevat ensisijaisesti artikkelin aiheen ja käytettävien lähteiden mukaan. Paljon ohjailua esiintyy artikkeleissa, joiden aiheet liittyvät elintapoihin ja sairauksien ehkäisyyn. Vähän tai ei ollenkaan ohjailua esiintyy artikkeleissa, joiden aihe on valikoitunut sen uutisarvon ja ajankohtaisuuden perusteella.

Kaikkiin aineiston artikkeleihin on merkitty näkyviin lähteitä. Eniten käytettyjä lähteitä ovat dokumenttilähteet, joita on käytetty lähes kaikissa artikkeleissa. Dokumenttilähteistä erityisesti tietokantoja hyödyntävät artikkelit vetävät puoleensa paljon lukijan ohjailua. Noin puolessa artikkeleista hyödynnetään henkilölähdettä tai -lähteitä, joiden kohdalla lukijan ohjailun määrä vaihtelee haastateltavan henkilön asiantuntemuksen tyyppin mukaan. Tilannelähteitä käytetään vain vähän, eikä aineistosta saatavan tiedon perusteella ole mahdollista tehdä johtopäätöksiä niiden vaikutuksesta lukijan ohjailuun.

Avainsanat: terveysjournalismi, iltapäivälehdet, lukijan ohjailu, diskurssianalyysi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuksen tausta	4
1.2	Tutkimuskysymykset ja hypoteesit	5
1.3	Aiempi tutkimus	6
1.4	Tutkimuksen eettisyys	8
1.5	Tutkielman rakenne	9
2	Teoreettinen tausta	10
2.1	Systemis-funktionaalinen kielitiede	10
2.2	Diskurssintutkimus	11
2.3	Retoriikka	12
2.4	Journalistinen tiedonhankinta ja lähdekäytännöt	13
2.5	Moniäänisyys ja referointi	15
2.6	Lukijan puhuttelu ja direktiivi	17
3	Tutkimusaineisto	19
4	Aineiston analyysi	21
4.1	Ohjeiden perustelu ja lähteet	21
4.1.1	Henkilölähteet	22
4.1.2	Dokumenttilähteet	24
4.1.3	Tilannelähteet	26
4.2	Lukijan ohjailu	27
4.2.1	Aiheen vaikutus lukijan ohjailuun	27
4.2.2	Lähdetyyppien vaikutus lukijan ohjailuun	29
4.3	Moniäänisyys artikkeleissa	30
4.3.1	Erottava moniäänisyys	31
4.3.2	Häivytetty moniäänisyys	36
5	Yhteenveto ja päätelmät	37
	Lähteet	39

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta

”Tässä syy, miksi sinun kannattaa nyt syödä banaani”, kuuluu artikkelin otsikko Iltalehden verkkosivulla (3.11.2023). Tietoa panttaava otsikko houkuttelee klikkaamaan ja selvittämään, mistä on oikein kyse. Etenkin terveysaiheisissa artikkeleissa kyse on hyvin inhimillisestä tarpeesta: ihmiselle on luonnollista haluta tietää, miten hän voisi voida paremmin, olla onnellisempi ja elää pidempään.

Tässä tutkielmassa tarkastelen Iltalehden verkkoversion terveysaiheisten artikkelien lukijaan kohdistuvaa ohjailua ja sen perustelua. Alma Median omistama Iltalehti on kuusi kertaa viikossa ilmestyvä iltapäivälehti, ja sen verkkoversio Iltalehti.fi tavoittaa viikossa 2,7 miljoonaa ihmistä. Mobiililaitteiden eli kännyköiden ja tablettien osuus kokonaisliikenteestä on yli 80 %. (Alma Media 2023.) Tavoitteeni on selvittää, millaisia ääniä Iltalehden terveysartikkeleissa puhuu ja miten lukijaan kohdistuva ohjailu perustellaan eli miten kirjoittaja käyttää lähteitään. Lähestymistapani on ensisijaisesti kvalitatiivinen eli laadullinen.

Tarkastelen tässä tutkielmassa lukijaa puhuttelevia otsikoita, jotka ovat niin kutsuttujen klikkiotsikoiden yksi alalaji. Kielitoimiston sanakirjan (2022) määritelmän mukaan klikkiotsikko on ’klikkausjournalismille tyypillinen, jutun avaamiseen houkutteleva otsikko.’ Aineistoni olen koonnut artikkeleista, joiden otsikoissa puhutellaan lukijaa.

Kiinnostukseni tutkimusaiheeseen heräsi, kun perheeni WhatsApp-keskusteluryhmään jaettiin aineistoni kaltaisia artikkeleita. Lähettäjän tarkoitus saattoi aiheesta riippuen olla esimerkiksi valistaa tai osoittaa oman (kyseenalaistetun) toimintatapansa ylivertaisuus. Toisinaan kyse saattoi olla hauska otsikosta. Aloin kiinnittää huomiota otsikoiden samankaltaisuuksiin ja miettiä, millä perusteella ja tavoilla lukijaa artikkeleissa ohjailaan.

Median ja journalismi ovat muuttuneet 2000-luvulle tultaessa paljon, ja on ollut jopa puhetta journalismin kriisistä. Haasteena ovat olleet muun muassa yleisöjen pirstaloituminen, kilpailun kiristyminen ja tekniikan nopea kehitys. Erityisesti internetin vaikutuksesta perinteiset mediat ovat joutuneet kehittymään, ja median uutta arkea onkin kaupallisuus ja yleisöstä sekä mainostajista kilpailu. (Väliverronen 2009, 7–8.) Samalla lehtien on pitänyt kilpailussa pärjäämisen vuoksi tarjota osa sisällöstään ilmaiseksi verkossa (mt., 21).

Verkkoympäristö luo journalismille omanlaisiaan haasteita. Kilpailu lukijoiden huomiosta

aiheuttaa sen, että sisällön tulee olla huomiota herättävää ja sitä tulee tuottaa reippaaseen tahtiin.

Perinteisen kaavan mukaan lehtiartikkelin tärkein asia kerrotaan jo otsikossa, ja leipätekstin tehtävänä on taustoittaa otsikon kertomaa. Verkkoympäristö asettaa kuitenkin artikkelien otsikoinnille omia vaatimuksiaan. Verkkosisällön selailu on printtilehden lukemista nopeampoisempaa ja impulsiivisempaa, ja verkossa artikkeli tarvitsee erottuvan otsikon, jotta se herättää sisältötulvan keskeltä lukijan huomion. Erottumisen tarpeet ovat eri mediat ja toimittajat selvästi huomanneet, ja vastauksena on syntynyt erilaisia klikkiotsikoita. Huomiota herättävänkin otsikon tulee silti olla totuudenmukainen. Julkisen sanan neuvoston ylläpitämien Journalistin ohjeiden kohdassa 15 sanotaan, että uutisten ”otsikoille, ingresseille, kansi- ja kuvateksteille, myyntijulisteille ja muille esittelyille on löydyttävä sisältöä kate” (Julkisen sanan neuvosto, 2014). Harhaanjohtavan otsikon käytöstä voi Journalistin ohjeiden noudattamista valvova Julkisen sanan neuvosto antaa langettavan päätöksen, joka julkaistaan neuvoston tietokannassa sähköisesti (Julkisen sanan neuvosto, 2023). Näin ollen toimittajan kannattaa siis pyrkiä etsimään julkaistavasta sisällöstä sellaista, mikä lukijaa ensisijaisesti saattaisi kiinnostaa, ja muotoilla otsikko sen mukaan.

Otsikko kuitenkin huomion herättämisen lisäksi luo ennakko-odotuksia artikkelin sisällölle. Kalliokosken (1992, 5) mukaan otsikko luo kokonaisen diskurssimaailman, jonka kautta teksti luetaan ja jota vasten se tulkitaan. Verkossa näkökulma korostuu entisestään, sillä tyypillisesti uutissivustojen etusivulla artikkeleista näytetään vain otsikko ja mahdollisesti kuva, joiden kyky herättää lukijan kiinnostuksen määrittelee sen, tuleeko artikkeli avatuksi. Kuvan rooli on aineistoni artikkeleissa yleensä koristeellinen, jolloin otsikon osuus korostuu. Kun otsikossa luvataan antaa lukijalle ohjeita jonkin tietyn asian saavuttamiseen, tulee lukijalle ennako-oletus siitä, että myös itse artikkeli on sävyiltään ohjaileva.

1.2 Tutkimuskysymykset ja hypoteesit

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- 1) Millaisia kielellisiä keinoja artikkeleissa käytetään ohjailemiseen? Missä tekstin osassa nämä keinot esiintyvät?
- 2) Miten lukijalle annetut ohjeet perustellaan? Millaisia lähteitä tiedoille annetaan?
- 3) Miten artikkeleissa referoidaan artikkelien ulkopuolisia ääniä?

Hypoteesini on, että ohjaileminen on artikkelien teksteissä otsikkoa mukaillen melko eksplisiittistä, ja imperatiivia käytetään paljon. Oletan, että ohjeita perustellaan viittaamalla paitsi erilaisiin lähteisiin myös ”maalaisjärjen” avulla. Uskon, että lähteinä käytetään enimmäkseen haastatteluja tai toisten medioiden julkaisuja, tuskin niinkään tieteellisiä tutkimuksia. Moniäänisyyden suhteen hypoteesini on, että haastattelulähteet merkitään selvästi näkyviin tekstiin, mutta tekstilähteiden kohdalla ei ole selvää, mikä on lähteestä otettua tietoa ja mikä on kirjoittajan omaa lisäystä.

1.3 Aiempi tutkimus

Aiempaa tutkimusta verkko- ja terveystjournalismista on tehty kiitettävästi fennistiikassa ja muissa tieteissä.

Verkkoartikkeleiden otsikoita on tarkastellut muun muassa Sairanen (2012), joka on tarkastellut iltapäivälehtien verkkojuttujen otsikoiden ja uutistekstien välistä suhdetta. Leppänen (2016) on tutkinut Facebookin Klikinsäästäjä-sivun poimimien otsikoiden kielellisiä piirteitä ja havainnut, että eräs klikkiotsikoissa suosittu keino on kehottaa lukijaa suoraan katsomaan kuvia tai lukemaan jutun. Klikkiotsikoita on tutkinut myös Kykkänen (2018), jonka havaintojen mukaan suhtautuminen klikkiotsikoihin ei ole aina negatiivinen, vaan kiinnostava aihepiiri voi saada lukijan klikkaamaan otsikon muotoilusta huolimatta. Blom ja Hansen (2015) ovat tutkineet eteenpäin viittaavia klikkiotsikoita tanskalaisessa uutismediassa ja viittaamisen keinoja, joilla lukija saadaan avaamaan uutinen.

Källi (2010) on tarkastellut Ampparit.com-uutiskeräinsivuston eniten klikattujen otsikoiden ominaisuuksia ja havainnut, että kiinnostavimmat otsikot kuuluvat tyypillisesti viihdeuutisiin ja jakautuvat rakenteeltaan kahteen osaan, joista toinen on puhuttelu. Hänen mukaansa suosittu otsikot ovat informatiivisia sekä kieliasultaan virheettömiä ja niiden persoonamuotoinen verbi on aktiivimuotoinen ja myönteinen. Källin havaintojen mukaan otsikon muoto vaikuttaa kiinnostavuuteen huomattavasti enemmän kuin esimerkiksi julkaisumedia tai -aika.

Omaa aihettani lähellä on Andersenin ja muiden (2019) tutkimus lukijan puhuttelusta pohjoismaisten verkkolehtien terveysaiheisissa artikkeleissa. Tutkimuksen mukaan toimittajat rakentavat diskursiivisesti tekstilleen yleisöä tekemällä oletuksia lukijoista: heidän kokemistaan ongelmista ja toivomistaan muutoksista. Oma aiheeni eroaa tutkimuksesta siten,

että kiinnostukseni lukijan ja kirjoittajan väliseen suhteeseen liittyy keskeisesti lukijan ohjailuun, ei suhtautumiseen.

Iltapäivälehtien terveystartikkeleita on tarkastellut Finnilä (2018) tarkempana aiheenaan terveystriskit ja toimijuus. Hänen mukaansa artikkeleissa nousevat esiin erityisesti yksittäiset elintapoihin liittyvät riskitekijät, ja riskin hallitsemisessa korostuu yksilön oma aktiivisuus. Vastaavaan tulokseen on päätenyt Paju (2006), joka on tarkastellut vastuun ja syyllisyyden rakentamista tyyppin 2 diabeteksen ehkäisyä käsittelevissä sanomalehti uutisissa ja havainnut niissä korostuvan yksilön vastuun omista elintavoista ja sairastumisen ehkäisemisestä.

Käsityksiä terveystviestinnän luotettavuudesta ja ristiriitaisuudesta internetissä on käsitellyt Nykänen (2016), joka tunnisti aineistostaan kolme terveystviestinnän ristiriitaisuuteen eri tavoin suhtautuvaa terveystviestinnän kuluttajaa: mediaan turhautuneen kuluttajan, terveystviranomaisiin negatiivisesti suhtautuvan kuluttajan ja ymmärtävästi ristiriitaiseen terveystviestintään suhtautuvan kuluttajan. Ahlmén-Laiho (2019) on tutkinut lääkäreiden roolia tiedonlähteinä median terveystsisällöissä. Korhonen (2010) on pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut, miten yleisö ymmärtää tiedotusvälineissä esiintyviä lääketieteellisiä termejä, ja löytänyt ymmärtämisessä merkittäviä puutteita. Korhonen (2014, 138–145) pitää tuloksia huolestuttavina, sillä terveystiedon lukutaidon edistäminen yhteiskunnassa on hänestä tarpeellista. Järvi (2011) on tutkinut terveystjournalismin rakentumista ja median tuottamia merkityksiä terveystdestä ja sairaudesta. Ylilauri (2012, 73–77) on tutkinut ravitsemusjournalismia Helsingin Sanomissa ja Hyvä Terveyst -lehdessä ja havainnut, että ravitsemusjuttujen kohdeyleisönä ovat yleistietoa päivittävät, ravitsemuksesta kiinnostuneet ja elämänmuutosta tarvitsevat lukijat. Ylilaurin mukaan toimittajien eniten käyttämät tiedonlähteet ovat valtion tutkijat, virkamiehet, tutkimuslaitokset ja virastot. Ravitsemusohjeita annetaan hänen mukaansa yleensä joko passiivissa tai ne suunnataan jollekin kolmannen persoonan henkilölle. Ylilauri ehdottaa, että toimittajia kouluttamalla voitaisiin pyrkiä kehittämään terveystjournalismin laatua ja sisältöä.

Tutkimukseni aihe on yhteiskunnallisesti relevantti, sillä medialukutaidon kehittämisen tarve on noussut viime vuosina esiin lasten ja nuorten lisäksi myös aikuisten kohdalla – kyse on jopa eräänlaisesta kansalaistaidosta. Olennainen osa medialukutaitoa on sisällön ja tiedotusvälineiden kriittinen arviointi. (Palsa–Pääjärvi 2015, 199–200.) Pysin tutkimuksellani tuomaan esiin median lähteiden käyttöä: millaisella tietopohjalla artikkeleissa esitetään väitteitä ja ohjailaan lukijaa? Tutkimukseni täydentää myös osaltaan terveystjournalismin

tutkimuksen kenttää, sillä valitsemastani näkökulmasta ei ole tutkittu terveystjournalismia aiemmin.

1.4 Tutkimuksen eettisyys

Eettiseltä kannalta keskeisin huomioitava seikka tutkimuksessani on, että tutkimukseni aineisto on julkisesti kenen tahansa luettavissa. Iltalehden käytäntönä on tutkielman kirjoitushetkellä, että julkaisuhetkellään vapaasti luettavissa olevat aineistot ovat kaikkien saatavilla myös tulevaisuudessa. Erikseen on niin sanottuja Plus-artikkeleita, joiden lukeminen on maksullista. Nämä olen jättänyt aineiston keruuvaiheessa pois, ja aineistooni sisältyy ainoastaan sellaisia artikkeleita, jotka ovat verkossa vapaasti saatavilla. Tutkimuksessani ei siis tarvitse huomioida sellaisia eettisiä seikkoja, jotka liittyisivät käyttöoikeuksiin tai salassa pidettävään aineistoon.

Haluan korostaa, että tutkielmassani en ota kantaa yksittäisten kirjoittajien tekemiin ratkaisuihin tai kirjoitustyyliin. Vaikka aineistoni luonnollisesti koostuu muutaman yksittäisen kirjoittajan artikkeleista, olen omasta aineistostani jättänyt kirjoittajatiedot kokonaan pois, jotta ne eivät vaikuttaisi tutkimuksen kulkuun. Tämän ratkaisun olen tehnyt siksi, että käsittelen aineistoni tekstejä ensisijaisesti *terveysjournalismi*-nimisen journalismin alalajin edustajina, jolloin oletan aineistosta tekemieni päätelmien kertovan jotain terveystjournalismista, en yksittäisten kirjoittajien tekemistä ratkaisuista. Kirjoittajatiedot on mahdollista selvittää alkuperäisten artikkeleiden yhteydestä, mutta itse en tuo kirjoittajien henkilöllisyyksiä ollenkaan esille enkä muutoinkaan kommentoi heitä.

Tutkimusaiheen valintani perustuu osittain siihen asenteelliseen presuppositioon, että iltapäivälehtien artikkelit olisivat lähdekäytännöiltään jotenkin löyhempiä kuin esimerkiksi (tieteellinen) kirjallisuus. Vaikka tutkimukseni lähtökohdat perustuvat osittain tälle oletukselle, olen pyrkinyt itse todistamaan sitä vääräksi tutkimusta tehdessäni. Toisaalta olen myös tuonut rehellisesti esiin sen, mikäli yhtymäkohtia tähän alkuoletukseeni löytyy. Näin ollen pidän perusteltuna, ettei presuppositio ole vaikuttanut tutkimuksen kulkuun tai tuloksiin. Enemmän näkisin, että tutkimuksellani on aiheensa vuoksi edellytykset purkaa negatiivisia käsityksiä iltapäivälehtien laadusta tai faktapitoisuudesta.

Luokittelen kaikki aineistoni artikkelit terveystjournalismiksi sen perusteella, että ne on luokiteltu Iltalehden sivuilla *Terveys*-kategoriaan. Koska poimintani perustuu tähän Iltalehden luomaan kategoriaan, osuu aineistooni monia eri aiheita käsitteleviä artikkeleita. En tarkoita

aineistoani kannanotoksi siitä, mikä kuuluu terveyteen ja mikä ei. Esimerkiksi painonpudotusta käsittelevät artikkelit olen sisällyttänyt aineistooni, vaikka laihduttaminen ei kuulu kaikkien terveystieteiden.

1.5 Tutkielman rakenne

Tutkielmani rakentuu siten, että luvussa 2 aloitan esittelemällä käyttämäni teoreettista taustaa. Luvussa 2.1 tarkastelen systeemis-funktionaalista kielitiedettä, luvussa 2.2 menetelmänä käyttämäni diskurssitutkimusta ja luvussa 2.3 retoriikkaa. Luvussa 2.4 esittelen aineistoni kannalta oleellista journalistista tiedonhankintaa ja lähdekäytäntöjä. Luvussa 2.5 esittelen moniäänisyyttä ja eri äänien referoinnin keinoja. Luvussa 2.6 paneudun vielä lukijan puhutteluun ja direktiiviin.

Luvussa 3 esittelen tutkimusaineistoni, minkä jälkeen analysoin sitä luvussa 4. Luvussa 4.1 tarkastelen aineistossa esitettyjen ohjeiden perustelua eli käytännössä lähteitä. Luvussa 4.2 tarkastelen lukijan ohjailua teksteissä. Luvussa 4.3 tarkastelen artikkeleissa erottuvaa moniäänisyyttä.

Luvussa 5 esitän yhteenvedon tutkimukseni tuloksista sekä teen päätelmiä niiden pohjalta. Esitän myös huomioita mahdollista tulevaa tutkimusta varten.

2 Teoreettinen tausta

2.1 Systemis-funktionaalinen kielitiede

Systemis-funktionaalinen kielitiede on merkittävä kielitieteen suuntaus, ja se on pohjana diskurssianalyysille, jota käytän menetelmänä tässä tutkielmassa. Suuntauksen on luonut M. A. K. Halliday, jonka tavoitteena oli luoda käytännönläheinen teoria, joka kielitieteen lisäksi hyödyntää useiden eri tieteenalojen, muun muassa sosiologian näkemyksiä. Suuntauksen mukaan ihminen on sosiaalinen toimija, ja kielenkäyttö on yksi tavoista toteuttaa sosiaalista toimintaa. Kielen luonne nähdään teoriassa siis pohjimmiltaan funktionaalisen eli toiminnallisena, ja kielen nähdään rakentuneen juuri toteuttaakseen erilaisia sosiaalisia tehtäviä. (Luukka 2002, 89–102).

Teorian peruselementit ovat konteksti, teksti ja kielen systeemi. Näkemyksen kontekstin ja kielen yhteenkietoutuneisuudesta on teoriaan tuonut Malinowski, jonka mukaan ilman tietoa tilannekontekstista on sanojen merkitystä mahdoton ymmärtää. Malinowskin peruja on myös se, että teoriassa kielenkäytön perusyksikkönä ymmärretään lauseen tai sanan sijaan teksti, jonka tehtävä on välittää kontekstia ja kielisysteemiä. Kielen systeemin käsite on peräisin Firthiltä, joka tarkoitti sillä vaihtoehtojen joukkoa, joka kielenkäyttäjällä tietyssä tilanteessa on valittavissaan. (Luukka 2002, 89–96.)

Systemis-funktionaalinen kieliteoria jakaa kielenkäytön ideationaaliseen, interpersoonaiseen ja tekstuaaliseen metafunktion sen perusteella, mitkä ilmausten toiminnalliset perustehtävät ovat eli miten kieltä käytetään erilaisten merkitysten ilmaisuun. Ideationaalisessa metafunktiolla kieltä käytetään jäsentämään ihmisen kokemusta maailmasta. Sen avulla puhuja hahmottaa ja tulkitsee maailmaa – niin olentoja ja asioita kuin niiden välisiä suhteita. Interpersoonainen metafunktio liittyy vuorovaikutussuhteiden ylläpitoon sekä mielipiteisiin, tunteisiin, evaluointeihin ja asenteisiin. Kielen avulla puhuja ottaa erilaisia vuorovaikutuksellisia rooleja ja ilmaisee, miten hän asennoituu sanottavaansa. Tekstuaalinen metafunktio liittyy tekstin rakentamiseen ja koherenssiin. Se ei ole yhtä keskeinen kuin kaksi edellistä, mutta on yhtä kaikki läsnä samanaikaisesti muiden kanssa kaikissa ilmauksissa. (Luukka 2002, 102–103.) Oman tutkimukseni kannalta interpersoonainen metafunktio on erityisen relevantti, sillä sen alaa ovat direktiivit, joihin palaan luvussa 2.6.

2.2 Diskurssintutkimus

Tutkimukseni kuuluu diskurssintutkimuksen eli diskurssianalyysin piiriin. Se on teoreettis-
menetelmällinen viitekehys, joka on kehittynyt samaan aikaan itsenäisesti eri tieteenaloilla, ja
kielitieteen lisäksi sitä on käytetty ja kehitetty esimerkiksi yhteiskuntatieteissä (van Dijk
1988, 17–18). Suuntauksen pohjana on sosiaalinen konstruktivismi, jonka mukaan todellisuus
rakennetaan sosiaalisessa kanssakäymisessä, ja kieli on väline tässä rakentamisessa. M. A. K.
Hallidayn systeemis-funktionaalisen kieliteorian (ks. luku 2.1) peruja on kielitieteessä
käytetty kriittinen diskurssianalyysi ja ajatus siitä, että kielellä on useita samanaikaisia
tehtäviä (Mäntynen–Pietikäinen 2019, luku 1.1).

Itse diskurssin käsitteellä on kaksi merkitystä. Diskursseilla voidaan tarkoittaa suhteellisen
pysyviä tapoja kuvata asioita, ilmiöitä ja tapahtumia, jolloin asioista voidaan puhua
esimerkiksi feministisen tai luonnonsuojelullisen diskurssin kontekstissa. Diskurssi voi olla
paljon muutakin kuin pelkkää kirjoitettua tekstiä: se voi olla esimerkiksi puhuttua tai
multimodaalista ja sisältää kielen lisäksi esimerkiksi kuvia tai videoita. (Mäntynen–
Pietikäinen 2019, luku 1.3.)

Tässä tutkielmassa ymmärrän diskurssin suhteellisen vakiintuneena kielenkäyttönä osana
sosiaalista toimintaa ja tiettyä kontekstia. Diskurssin käsite voidaan jakaa kahtia myös mikro-
ja makrotasoihin. (Mäntynen–Pietikäinen 2019, luku 1.4.) Kontekstitason diskurssit ovat
diskurssintutkimuksen makrotaso, jossa esimerkiksi mediat puhuvat terveydestä korostaen
yksilön vastuuta hyvinvoinnistaan. Kun samaa näkökulmaa korostavia artikkeleita ilmestyy
enemmän, voidaan alkaa puhua erottuvasta diskurssista.

Kun mikrotasoa tarkasteltaessa kiinnitetään huomiota tekstin sanoihin, lauserakenteisiin,
rooleihin, tarkastellaan makrotasolla sitä, millainen kokonaisuus edellä mainituista
muodostuu. Teksti voi sijoittua esimerkiksi feministiseen tai poliittiseen diskurssiin. Itse
tarkastelen tutkimuksessani mikrotason diskurssia, enkä ota juurikaan kantaa siihen, millaisiin
makrotason diskursseihin tarkastelemani tekstit asettuvat.

Diskurssintutkimuksessa ajatellaan, että merkitys syntyy kontekstissa eli esimerkiksi lukijan
ja kirjoittajan välisessä vuorovaikutuksessa. Olennainen käsite diskurssintutkimuksessa on
tilannekonteksti, joka tarkoittaa sitä välitöntä sosiaalista tilannetta, jonka osana kielenkäyttö
on. Tilannekontekstiin kuuluvat tilanteessa läsnä oleva sosiaalinen ja kielellinen toiminta,
materiaalinen ympäristö sekä tilanteen osallistujien roolit. Tarkastelemissani

terveysartikkeleissa ovat siis läsnä lukija, kirjoittajana toimiva toimittaja, mahdolliset tekstissä puhuvat asiantuntija- tai tekstilähteet, artikkelin sisältö ja verkkoympäristö. Tilannekonteksti normittaa kielenkäyttöä ja rajoittaa mahdollisten valintojen määrää, minkä lisäksi kirjoittajan tekemiin valintoihin vaikuttavat muun muassa viestintätilanteen ja tekstilajin normit, arvot ja muut kielenkäyttäjät. (Mäntynen–Pietikäinen 2019, luku 1.5.) Toimittajalla näitä rajoitteita voivat olla esimerkiksi artikkeli tekstilajina, yleiskielen normit ja työnantajamedian käytännöt ja säännöt. Toisaalta esimerkiksi terveysartikkelin kohdalla verkkoympäristö mahdollistaa monenlaisia asioita perinteiseen mediaan nähden. Tekstisisältöjen tukena voidaan käyttää esimerkiksi videoita, painettua mediaa runsaampaa kuvitusta, reaaliaikaisia kyselyitä, kommentointimahdollisuutta ja linkkejä. Esimerkiksi lähteisiin viittaaminen on verkkoympäristössä huomattavasti painettua mediaa helpompaa, koska lähteet voi lisätä artikkeliin linkkeinä.

Diskursseja käyttämällä luodaan puheenaiheista representaatioita. Representaatiolla tarkoitetaan prosessia, jossa 'kielen merkityksellistämisen käytänteiden kautta rakennetaan vaikutusvaltaisia ”kuvia” ihmisistä, tiedosta ja tapahtumista.' Kun asioista puhutaan, rakennetaan puhetta aina aikaisempien esityksien pohjalle. Toisaalta jokainen representaatio on aina uusi ja ainutlaatuinen, koska esimerkiksi ajallinen ja tulkinnallinen konteksti on erilainen kuin aiemmissa representaatioissa. (Mäntynen–Pietikäinen 2019, luku 2.2.) Näin ollen tutkimani terveysaiheiset artikkelit rakentavat sitä, miten terveydestä puhutaan mediassa ja muualla – siis terveysdiskurssia.

Diskurssintutkimuksen tutkimuskohteena ovat kielellä tehdyt teot eli esimerkiksi vallankäyttö sekä tiedon ja suhteiden rakentaminen. Diskurssintutkimuksen mukaan merkitykset syntyvät neuvottelemalla kussakin tilanteessa uudelleen, ja tilanteiden tulkintaan vaikuttaa tilannekonteksti, johon sisältyvät tilanne ja aika sekä toisaalta taustalla vallitsevat normit, rutiinit ja arvot. (Mäntynen–Pietikäinen 2019, luku 1.1.)

2.3 Retoriikka

Retoriikka on alun perin antiikin Kreikasta ja Roomasta peräisin oleva oppi siitä, kuinka puhutaan ja vakuutetaan kuulija argumentoinnin pätevyydestä. Antiikin kulttuurissa puhuminen ja esiintyminen olivat tärkeitä kansalaistaitoja, sillä vapaalla kansalaisella oli velvollisuus osallistua poliittiseen keskusteluun ja perustella ajatuksensa selvästi. (Puro 2005, 19.) Monet klassisen retoriikan periaatteista ovat ajankohtaisia vielä nykypäivänäkin, mutta

yhteiskunnan kehittyminen esimerkiksi sähköisen viestinnän synnyn myötä on tuonut mukanaan uusia huomioitavia asioita (Puro 2005, 107–109).

Nykyajan tarpeita paremmin vastaava retoriikan suuntaus on 1900-luvun puolessa välissä syntynyt uusi retoriikka. Uudessa retoriikassa korostettiin klassisesta retoriikasta poiketen retorisen kritiikin analyysiä, erittelyä ja tulkintaa. Nostan uuden retoriikan tutkimukseni yhteydessä esille, sillä lukijan ohjailun tarkastelussa on keskeistä tarkastella, millaisilla argumenteilla kirjoittaja yrittää saada lukijan puolelleen (Perelman 1996, 11).

Uusi retoriikka toi yleisön käsitteen valokeilaan. Uutta retoriikkaa kehittäneen Chaïm Perelmanin (1969, luku 3) mukaan yleisöjä on kahdenlaisia: universaali- ja erityisyleisöjä. Universaaliyleisö on nimensä mukaisesti eräänlainen yleisluontoinen oletusyleisö, joka koostuu tavallisista, normaalilla arvostelukyvillä varustetuista ihmisistä. Universaaliyleisöön on mahdollista vaikuttaa järkevällä argumentoinnilla ja (kulttuurissa ja ajassa) yleisesti hyväksytyillä väitteillä. Eritysyleisö taas mahdollistaa viestin tarkempaa kohdennusta, sillä sen koostumus tiedetään ennalta. (mt., luku 7.) Omassa tutkimuksessani oletettu yleisö on Perelmanin termistön mukaan universaaliyleisö, ja siten siihen vaikuttaminen perustuu ”yleisjärkeen”.

Perelman (1996, 17) korostaa, että argumentoinnin tehtävänä on ensisijaisesti rakentaa yhteisymmärrystä, ei väittää vastaan. Ajatus sopii tutkimukseeni siltä kannalta, että oletusarvoisesti artikkelia klikkaava lukija on kiinnostunut oman terveytensä parantamisesta ja juttujen sisältö pyrkii vastaamaan tähän tavoitteeseen. Toisaalta osa lukijoista voi suhtautua artikkeleihin epäilevästi tai jopa kieltävästi esimerkiksi oman tietopohjansa tai harhaluulojensa pohjalta. Tällainen suhtautuminen on kuitenkin kirjoittajasta riippumatonta, ja pidän tutkimuksessani oletusarvoisena, että kirjoittajien tarkoitus on teksteillään saada aikaan positiivinen vaikutus.

2.4 Journalistinen tiedonhankinta ja lähdekäytännöt

Tiedonhankinta on toimittajan työn keskiössä, sillä sitä tarvitaan paitsi juttuaiheiden etsimiseen myös juttujen taustoittamiseen. Työssään toimittajan tulee arvioida tiedon totuudenmukaisuutta, eettisyyttä ja puolueettomuutta. Julkisen sanan neuvoston antamien Journalistin ohjeiden kohdista suuri osa liittyy tietojen hankkimiseen ja julkaisemiseen: JSN esimerkiksi ohjeistaa, että tiedot on tarkistettava mahdollisimman hyvin, tiedonlähteisiin on

suhtauduttava kriittisesti ja tosiasiat tulee teksteissä pystyä erottamaan selvästi mielipiteistä ja fiktiivisestä aineistosta (Julkisen sanan neuvosto 2014).

Journalistinen tiedonhankinta voidaan jakaa kolmeen eri kategoriaan lähteen tyyppin mukaan (Kiviranta 1989, 57–59). Hyödynnän tätä jakoa itse myös tutkielmassani. Ensimmäinen tyyppi eli henkilölähde tarkoittaa henkilöä, jolla on esimerkiksi asiantuntijana tai asianomaisena tietoa käsiteltävästä aiheesta. Henkilölähdettä voidaan siteerata nimen kera tai häntä voidaan käyttää anonyymisti. (Kuutti 2012, 73.)

Dokumenttilähteillä tarkoitetaan kirjallisia ja kuvallisia lähteitä, kuten asiakirjoja, sopimuksia, digitaalisia lähteitä ja muita joukkoviestimiä. Lähteen materiaali on sillä tavalla pysyvää, että se on mahdollista toistaa tai käyttää uudelleen muuttumattomana. (Kiviranta 1989, 58.)

Materiaalia on siis mahdollista hyödyntää tarvittaessa useita kertoja eri tarkoituksiin.

Tilannelähteillä tarkoitetaan julkisia kokoontumisia, haastattelu- tai paneelitulanteita, spontaaneja tilanteita sekä kulttuuriympäristöä. Jokainen tilannelähde on ainutkertainen ja yksilöllinen tapahtuma. (Kiviranta 1989, 58–59.) Periaatteessa haastattelutilannekin on tilannelähde, jolloin henkilölähteen ja tilannelähteen määritelmät ovat usein päällekkäisiä. Aineistossani on kuitenkin sekä kirjallisesti että suullisesti toteutettuja haastatteluja. Lisäksi haastattelutilanteita ei ole tuotu artikkeleissa ollenkaan esiin, toisin kuin monesti esimerkiksi henkilökuva-artikkeleissa tehdään. Näillä perusteilla määrittelen oman aineistoni haastattelut henkilölähteiksi.

Journalistisessa tiedonhankinnassa lähteen valinnan ratkaisijana on monesti kiire: työ on pohjimmiltaan kaupallista ja sen tulee olla taloudellisesti kannattavaa. Sen vuoksi toimittajat toimivat monesti ”vähemmän vaivan periaatteella” eli turvautuvat lähteeseen, joka on helpoiten saatavilla. Internet on vaivattomuutensa vuoksi suosittu tietolähde, vaikka toimittajat eivät pidä verkosta löytynyttä tietoa erityisen luotettavana. Yleisin tiedonhankintakeino taas on haastattelu. (Hopeakunnas 2015, 1–3.) Nykyisin toimittajat etsivät tietoa ja juttuaiheita myös sosiaalisen median kanavista. Sosiaalinen media saa toimittajien tiedonhankinnassa aikaan mahdollisuuksien lisäksi ongelmia. Sen ansiosta uutisiin nousee aiheita, joista ei ehkä muuten uutisoitaisi. Toisaalta sosiaalisesta mediasta saatujen tietojen paikkaansapitävyyttä ja luotettavuutta voi olla vaikea tarkastaa. (Juntunen 2017, 28.)

2.5 Moniäänisyys ja referointi

Sanomalehdet ovat lähtökohtaisesti moniäänisiä, sillä niiden teksteissä eri toimijat kertovat ajankohtaisista asioista (Väliverronen 1996, 89). Moniäänisyys eli intertekstuaalisuus on kielenkäyttöä, jossa on läsnä useasta eri lähteestä peräisin olevaa ääntä. Taustalla on Bahtinin ajatus dialogisuudesta, jonka mukaan kaikki kielenkäyttötilanteet syntyvät vuorovaikutuksessa muun kielenkäytön kanssa. Jokainen teksti siis paitsi keskustelee aiempien tekstien kanssa myös vaikuttaa siihen, miten niitä tulkitaan. Moniäänisyys aktivoi tekstissä useita konteksteja, jolloin tekstissä on läsnä samanaikaisesti useita kielenkäyttötilanteita. Äänet voivat erottua tekstissä toisistaan selvästi tai ne voivat ikään kuin sulautua yhteen. (Virtanen 2015, 13–15.) Tässä tutkielmassa olen kiinnostunut ensisijaisesti eksplisiittisestä eli näkyvästä moniäänisyydestä. Lehtiteksteissä moniäänisyys on monesti helposti havaittavaa, ja toimittajan oman äänen lisäksi mukana voi olla yksi tai useita vieraita ääniä. Uutistekstille on kuitenkin ominaista, että näkökulma tekstin sisällä on yleensä yhteneväinen, eivätkä äänet siis ole keskenään vastakkaisia tai ristiriitaisia (Virtanen 2016, 250.)

Eksplisiittistä moniäänisyyttä ilmaisemaan on konventionaalistunut erilaisia kielellisiä keinoja. Lehtiteksteissä yleinen moniäänisyyden keino on vieraan äänen referointi. Referoitu teksti erottuu muun tekstin joukosta selvästi jonkun muun sanomaksi ja näin erottuu kirjoittajan omasta äänestä (VISK § 1457). Prototyypinen referointi sisältää referaatin jostain tekstin ulkopuolisesta kielellisestä tapahtumasta sekä johtoilmauksen, jossa mainitaan referoitava sekä puhumisen tapa (VISK § 1459). Referointi voidaan toteuttaa joko suorana tai epäsuorana esityksenä.

Suorassa esityksessä alkuperäinen puhe siirretään suoraan keskelle meneillään olevaa tekstiä, jolloin alkuperäisen puheen ominaisuuksia ja esimerkiksi persoonallisia tai tilannesidonnaisia piirteitä voidaan välittää eteenpäin vastaanottajalle. Lainattu puhe erotetaan kirjoitetussa kielessä johtolauseesta välimerkeillä, kuten esimerkissä 1. (VISK § 1460.)

1. – Hyvinvointialueita on selvästi informoitu siitä, että he hankkivat nyt tämän lääkkeen itse, Asola toteaa. (A4)

Suorien lainauksien avulla toimittaja osoittaa, että juttu on totta eikä pelkästään hänen omaa mielipidettään. Samalla hän häivyttää omaa ääntään tekstistä ja korostaa tekstin objektiivista näkökulmaa. (Tuchman 1972, 665–669.)

Epäsuorassa esityksessä referaattia on muokattu osaksi kertojan tekstiä, ja esimerkiksi aikamuodot on muutettu nykyisen tekstin kannalta sopiviksi. Referaatti ei välttämättä ole sanantarkka lainaus alkuperäisen puhujan puheesta. (VISK § 1460.) Epäsuora lainaus on referoinnin keinona esimerkissä 2.

2. Asola lisää, ettei STM ohjaa hyvinvointialueita siinä, mitä ja miten koronälääkkeitä pitäisi hankkia, vaan alueet tekevät nyt sen suhteen omat ratkaisunsa. (A4)

Lehtiartikkeleissa on tyypillistä referoida paitsi haastateltuja henkilöistä myös esimerkiksi muissa medioissa tai lähteissä esiintynyttä materiaalia (Johansson 2014, 150).

Moniäänisyys lehtiartikkelissa on suurelta osin kiinni toimittajan valinnoista. Toimittaja valitsee tekstissä hyödyntämänsä äänet eli sen, haastatellaanko terveyteen liittyvässä artikkelissa esimerkiksi professoria, lääkäriä vai terveysvaikuttajaa. Toimittaja valitsee, paljonko hän haastateltavien sanomasta tai kirjallisen lähteen sisällöstä kirjoittaa juttuun auki, sekä arvioi lähteiden luotettavuutta: on toimittajan vastuulla, ”toteaako” vai ”väittääkö” haastateltava. (Väliveronen 1996, 90–91.). Arvioidessaan lähteen luotettavuutta kirjoittaja tuo esiin myös omaa ääntään, jonka voimakkuus teksteissä vaihtelee. Kielellisten valintojen avulla kirjoittaja voi esimerkiksi ottaa etäisyyttä toisen äänen ilmaukseen, josta hän ei ole samaa mieltä. (Mäntynen–Pietikäinen 2019, luku 4.2.)

Moniäänisyyttä ovat myös erilaiset tekstissä esiintyvät ennakko-oletukset eli presuppositiot sekä kiellot. Presuppositio tarkoittaa ”olettamusta, joka on edellytyksenä jonkin lauseen esittämälle väitteelle.” Esimerkissä 2 todetaan, että ”alueet tekevät nyt sen suhteen omat ratkaisunsa.” *Nyt*-sanana käyttö viittaa siihen, että asia on saattanut aiemmin olla toisin. Presuppositio tuo tekstiin uuden äänen, jota voi olla vaikeaa tai mahdotonta tunnistaa tai jäljittää. Vastaavanlainen keino on kieltä, jota käyttämällä samalla allekirjoitetaan jonkin väitteen olemassaolo. (Mäntynen–Pietikäinen 2019, luku 4.2.) Esimerkissä 3 myönnetään, että lääkevarastot hupenevat, vaikka samalla sen kielletään olevan ongelma.

3. Paxlovid-varastojen hupeneminen ei ole Järvisen mukaa iso ongelma. (A4)

Toisaalta moniäänisyydessä on kyse representaatioista, sillä siinä maailmaa kuvataan ja rakennetaan maailmaa esittämällä uudelleen toisten ääntä. Diskurssintutkimuksessa kielenkäytön tarkoituksena pidetään maailman rakentamista, ja representaatiot ovat yksi keino siihen. (Mäntynen–Pietikäinen 2019, luku 4.2.)

2.6 Lukijan puhuttelu ja direktiivi

Aineistoni tekstit on otsikon valinnasta lähtien rakennettu tehtävältään direktiivisiksi eli ohjaileviksi. Systeemis-funktionaalisen kieliteorian mukaan direktiivisyys ilmenee tekstistä ensisijaisesti interpersoonaisen metafunktion kautta (metafunktiot ks. luku 2.1).

Interpersoonainen metafunktio ilmaisee kirjoittajan asenteita – tiedostettuja tai tiedostamattomia – tekstissä esiintyviä asioita tai tekstin ajateltuja vastaanottajia kohtaan (Luukka 2002, 102–103). Interpersoonaisen metafunktion tarkastelussa olennaisia kielellisiä keinoja ovat muun muassa modaalisuus, persoona ja suhtautumiseen liittyvät sanavalinnat (Shore 2021, 177).

Ison suomen kieliopin (VISK:n) mukaan direktiivi on ”ohjaileva lausuma, jolla käsketään, kehoitetaan, pyydetään tai neuvotaan puhuteltavaa toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla” (VISK § 1645). Prototyypisessä muodossaan direktiivi on imperatiivi- eli käskylause, mutta direktiivistä merkitystä osoittamaan on konventionaalistunut muitakin ilmaistyyppisiä erilaisiin käyttötapoihin ja -tilanteisiin (direktiivin muotoilusta ks. esim. Honkanen 2012). Laurannon (2015, 49–50) mukaan suppeaan direktiivinäkemykseen sisältyvät ainoastaan varsinaiset kehotukset toimintaan, kun taas esimerkiksi VISK:n näkemys edustaa laajaa direktiivinäkemyttä, johon sisältyvät paitsi varsinaiset kehotukset myös esimerkiksi tarjoukset ja luvanannot. Oma näkemykseni direktiivisyydestä vastaa tätä laajaa määritelmää. Vuorovaikutustilanteessa direktiivilausumalla pyritään ohjailemaan puhuteltavan toimintaa, ja tutkimukseni kontekstissa kyse on nimenomaan kirjoittajan lukijaan kohdistamasta ohjailusta.

Aineistoa kootessani olen poiminut otsikoita, joissa lukijaa puhutellaan suoraan. Lukijan puhuttelu on retorinen keino, jonka tarkoituksena on kirjoitetussa tekstissä esimerkiksi tehdä teksti lukijalle yksilöllisemmäksi ja henkilökohtaisemmaksi (Tolvanen 2016, 9). Runsaan puhuttelun tarkoituksena voi myös olla lukijan yksilöllisyyteen vetoaminen, jolloin aihe tuodaan lähemmäksi lukijan henkilökohtaista elämää (Ohlsson 2007, 168–169).

Huomionarvoista on, että aineistoni kaikki puhuttelevat otsikot ovat ”sinuttelumuotoisia”, mikä kielii kirjoittajan jokseenkin epäformaalista suhtautumisesta lukijaan. Tolvasen (mt.) mukaan erityisesti institutionaalisissa konteksteissa sinuttelulla voidaan luoda keinotekoista eli synteettistä läheisyyttä, jolloin kirjoittajan ja lukijan välinen epäsymmetrinen suhde jää piiloon.

Lukijan puhuttelu on tyypillistä klikkiotsikoille, joista kerroin luvussa 1.1. Puhuttelu on suunnattu kaikille mahdollisille lukijoille (Perelmanin universaaliyleisöt ks. luku 2.3), vaikka puhuttelu onkin yksikön toisen persoonan avulla suunnattu ikään kuin yhdelle lukijalle. Toisaalta lukijan oletetaan itse huomioivan vain ne puhuttelut, joiden hän kokee koskevan häntä itseään. (Tolvanen 2016, 17.) Esimerkiksi diabeteksen ehkäisyyn liittyvä lukijaa puhutteleva otsikko voi kiinnostaa lukijaa, joka on jo aiemmin ollut huolissaan omasta sairastumisriskistään vaikkapa tuttavan kokemuksen tai lääkärin varoituksen takia. Muut lukijat taas saattavat selata otsikon ohi sen kummemmin pohtimatta.

Puhuttelun esiintymiseen toimivissa eli lukijaa kiinnostavissa otsikoissa on kiinnittänyt huomiota esimerkiksi Källi (2010, 5), jonka mukaan tyypillinen kiinnostava verkkouutisotsikko on viihdeuutisella ja jakautuu rakenteellisesti kahteen osaan, joista toinen on puhuttelu. Källi kuitenkin käsittää puhutteleviksi otsikoiksi paitsi lukijaa puhuttelevat otsikot myös otsikot, joissa puhutellaan jutussa käsiteltävää ihmistä tai asiaa (mt., 55). Itse käsitän työssäni puhutteluksi vain ensimmäiseksi mainitut.

3 Tutkimusaineisto

Tutkielman aineisto koostuu 22:sta Iltalehden verkkoversion terveysosioista poimitusta artikkelista. Alma Media (Iltalehti, Yleisöt, sähköinen lähde) kertoo, että Iltalehden terveysosion tavoitteena on tuottaa ”ajankohtaisia uutisia, vinkkejä terveelliseen elämään ja itsestä huolehtimiseen, ratkaisuja ongelmiin, rohkaisevia ja samastuttavia tositarinoita.” Mind Kuluttajan (2022) mukaan Iltalehden terveysartikkeleiden yleisöstä 70 % on naisia ja 86 % on työkäisiä eli 15–74-vuotiaita.

Aineisto on koottu kuuden viikon ajanjaksolla (3.10.–13.11.2023) julkaistuista artikkeleista. Kriteerit aineiston poimintaan ovat olleet seuraavat:

1. artikkelin otsikossa puhutellaan lukijaa,
2. artikkeli ei ole kaupallinen yhteistyö,
3. artikkeli ei ole maksumuurin takana.

Tutkimusaineistoni artikkelit ovat terveysjournalismia, joka on yksi terveysviestinnän osa-alue. Terveysviestinnällä tarkoitetaan Maailman terveysjärjestö WHO:n (1999) mukaan viestintää, jonka tavoitteena on välittää yleisölle terveystietoa ja ylläpitää keskustelua merkittävistä terveyskysymyksistä. Terveysviestintä sisältää siis terveysjournalismin lisäksi muun muassa terveyteen liittyvää mainontaa, terveydenhuollon sisäistä ja ulkoista viestintää, internetin terveys sivustoja sekä terveyttä ja sairautta käsitteleviä fiktiivisiä mediatekstejä (Torkkola 2008, 87.)

Artikkeleissa olevat kuvat ja videot on jätetty aineiston ulkopuolelle, sillä ne eivät joitain poikkeuksia lukuun ottamatta ole tarkasteltavan aiheen kannalta relevantteja. Kuvat ovat käsiteltäviin aiheisiin löyhästi liittyviä kuvapankkikuvia, joiden funktio on puhtaasti artikkelin kuvittaminen. Videot ovat pääasiallisesti joko 1) Alma Median omaa tuotantoa, jolloin ne on yleensä kierrätetty jostain aiemmasta saman aihepiirin artikkelista, tai 2) lainassa jostain toisesta mediasta ja informatiivisen sijaan yleensä humoristisia. Esimerkiksi nukkumista käsittelevässä artikkelissa on video nukkuvasta pikkulapsesta. Joitain poikkeuksia tähän periaatteeseen on, mutta näissä tapauksissa videon sisältö löytyy myös tekstistä ja videon roolina on tekstisisällön tukeminen. Esimerkiksi sydänkohtauksen oireista kertovaan artikkeliin on haastateltu Sydänliiton ylilääkäriä, ja haastattelun videoversio on upotettu

artikkelin oheen, jolloin sivuston vierailija voi päättää, lukeeko vai katsooko hän mieluummin haastattelun.

Yleisin otsikoissa esiintyvä puhuttelukeino on imperatiivi, jota esiintyy 14 otsikossa (64 %). Muita käytettyjä puhuttelukeinoja ovat yksikön 2. persoonan indikatiivi (6 otsikossa, 28 %), persoonapronomini (2 otsikossa, 10 %) ja *-ko/-kö*-suffiksi (1 otsikossa, 5 %). Yhdessä otsikossa käytetään kahta puhuttelukeinoa, kaikissa muissa vain yhtä.

Olen koonnut aineiston tekstit ensin Word-tiedostoon, minkä jälkeen olen lukenut tekstejä läpi ja merkinnyt niihin tutkimieni ilmiöiden esiintymiä erilaisilla värikoodeilla. Tekemäni havainnot olen kirjannut Excel-taulukkoon. Sekä Word-tiedosto että Excel-taulukko ovat tutkijan hallussa.

4 Aineiston analyysi

Aineiston analyysini etenee siten, että aluksi tarkastelen lukijalle annettujen ohjeiden perustelua sekä lähteiden käyttöä luvussa 4.1. Luvussa 4.2 tarkastelen lukijaan kohdistettua ohjailua, minkä jälkeen tarkastelen vielä aineistossani esiintyvää moniäänisyyttä luvussa 4.3.

Aineistoesimerkeissä olen alleviivaamalla korostanut kohdat, jotka ovat alkuperäisellä verkkosivulla olleet hyperlinkkejä. Tämän olen tehnyt sen vuoksi, että hyperlinkit toimivat aineistossa lähdeviittausfunktiossa. Tuon leipätekstissä esiin sen, minne kukin linkki on ohjannut. Muilla korostuskeinoilla, kuten lihavoinnilla tai kursivoinnilla, ei nähäkseni ollut vastaavanlaista funktiota, joten olen jättänyt ne esimerkeistä pois. Rakenteellisesti merkittävä yksityiskohta on, että osaan artikkeleista kuuluu erillinen ”tietolaatikko” yleensä artikkelin lopussa, johon on luetteloitu esimerkiksi sairauden oireita, hoitokeinoja tai muuta järkevästi luettelomuodossa esitettävää tietoa. Palaan näihin tietolaatikoihin ja niiden ohjailufunktion uudestaan luvussa 4.2.1.

4.1 Ohjeiden perustelu ja lähteet

Jokaiseen aineistoni artikkeliin on merkitty näkyviin lähteitä. Käytetyt lähdeyyt ja lähdeviittaukset vaihtelevat. Osassa artikkeleita on hyödynnetty useita eri lähteitä, osassa vain yhtä. Tässä tutkimuksessa otan huomioon vain eksplisiittisesti näkyviin merkityt lähteet. Myönnän kuitenkin, että on olemassa mahdollisuus siihen, että toimittaja on hyödyntänyt useampia lähteitä kuin on merkinnyt näkyviin. Sitä on kuitenkin tutkijan mahdotonta jäljittää, joten tässä tutkimuksessa oletan, että kaikki käytetyt lähteet on merkitty näkyviin.

Olen jakanut aineistossani esiintyvät lähteet luvussa 2.4 esittelemiini kategorioihin eli henkilö-, dokumentti- ja tilannelähteisiin. Taulukosta 1 käy ilmi, kuinka moni 22 artikkelista hyödyntää mitään lähdeyyppiä. Alaluvuissa 4.1.1–4.1.3 erittelen käytettyjä lähteitä tarkemmin, mutta jo tästä jaosta selviää, että ehdottomasti suosituimmat lähteet ovat dokumenttilähteitä. Henkilölähteitä on hyödynnetty noin puolessa artikkeleista, kun taas tilannelähteiden käyttö aineistossani taas on huomattavan marginaalista muihin verrattuna. Dokumenttilähteiden suosiota pohdin tarkemmin alaluvussa 4.1.2.

Taulukko 1. Aineiston artikkeleissa hyödynnetyt lähdeyyt.

Lähdeyyppi	Hyödyntäviä artikkeleita (kpl)
Dokumenttilähde	18

Henkilölähde	10
Tilannelähde	2

Taulukkoon 2 olen kerännyt kussakin artikkelissa hyödynnettyjen yksittäisten lähteiden määrän. Taulukosta käy ilmi, että noin kahdessa kolmasosassa artikkeleista hyödynnetään vain yhtä tai kahta lähdettä. Enimmillään lähteitä hyödynnetään kahdessa artikkelissa, joissa kummassakin lähteitä on merkitty artikkeliin kahdeksan kappaletta. Aineistoni perusteella vaikuttaa siis siltä, että yleisesti lähteitä ei artikkelia kohden käytetä montaa, mutta jotkin artikkelit poikkeavat tästä linjasta huomattavasti.

Taulukko 2. Artikkeleissa käytettyjen yksittäisten lähteiden määrä.

Lähteiden määrä (kpl)	Artikkelit (kpl)
1	7
2	7
3	4
4 tai enemmän	4

4.1.1 Henkilölähteet

Henkilölähteitä eli erilaisia asiantuntijoita hyödynnetään aineistossani paljon, jopa 10 artikkelissa (n = 22). Henkilölähteitä hyödyntävät artikkelit ovat lähes poikkeuksetta haastattelumuotoisia, mutta yhdessä artikkelissa henkilölähde on mainittu vain nimeltä artikkelin lopussa osana tiedonlähteiden joukkoa. Aineistoni henkilölähteet ovat työnsä kautta artikkeleissa käsiteltävien aiheiden asiantuntijoita, ja kaikki haastatellut esiintyvät artikkeleissa omilla nimillään ja titteleillään. Osassa tapauksista mainitaan myös haastatellun työpaikka, jonka edustajana tämä esiintyy.

Haastattelu voi olla koko artikkelin mittainen tai se voi olla vain osana juttua. Useimmissa tapauksissa haastateltava on mukana tekstissä koko artikkelin ajan, vaikka suoria lainauksia olisikin vain vähän. Artikkelien moniäänisyydestä kerron tarkemmin luvussa 4.3.

Suurimmassa osassa artikkeleja haastateltavana on vain yksi henkilö, mutta kahdessa artikkelissa haastatellaan jopa kolmea eri henkilöä kummassakin. Yhteensä 14 haastateltavasta suurin osa (11 kpl) esiintyy artikkelissa oman työnantajaorganisaationsa edustajina. Jokaiselle haastatellulle annetaan tekstissä titteli. Niiden perusteella haastatellut on luokiteltu toimialakohtaisesti taulukkoon 3.

Taulukko 3. Artikkeleissa haastateltujen henkilöiden työtehtävät

Toimiala	Lukumäärä
Terveysthuolto	8
Viestintä ja markkinointi	2
Hallinto- ja asiantuntijatehtävät	1
Sosiaalipalvelut	1

Suurimmassa osassa artikkeleita annetaan ymmärtää, että haastattelu on tuotettu juuri kyseistä artikkelia varten. Tähän on kuitenkin kaksi poikkeusta. Artikkelissa 14 mainitaan, että haastattelu on esiintynyt alun perin osana aiemmin ilmestynyttä Iltalehden artikkelia. Kyseistä artikkelia ei ole kuitenkaan tarkemmin yksilöity esimerkiksi hyperlinkin avulla.

Toinen poikkeus on artikkeli 18, jonka lopussa lähteeksi on mainittu Yhdysvalloissa julkaistu sanomalehti New York Post. Tekstiin on lisätty hyperlinkki, joka vie alkuperäiseen artikkeliin, josta haastattelu on peräisin. Tämä ”toisen käden” haastattelu eroaa muista aineiston haastatteluista siten, että haastateltavaa referoidaan preesensin sijaan imperfektimuodossa (esimerkki 4).

4. – Se voi myös auttaa ihmisiä, joilla on huono verenkierto, sillä heikentynyt verenkierto käsiin ja jalkoihin voi johtaa kylmään ja tunnottomaan tunteeseen, hän lisäsi. (A18)

Tätä haastateltavaa referoitaessa sekä suorat että epäsuorat lainaukset ovat imperfektimuodossa. Poikkeuksena tähän on artikkelin viimeisessä kappaleessa oleva suora lainaus, joka on preesensmuodossa. Kyseessä lienee kuitenkin vahinko, sillä muissa kohdissa käytetään imperfektiä. Verbimuodon ansiosta haastattelu eroaa muista haastatteluista, ja voikin olla, että kyseessä on toimittajan tarkoituksellinen ratkaisu tiedonhankinnan menetelmän esiintuomiseksi.

Henkilölähteiden väitteet esiintyvät useimmissa tapauksissa toteamuksina ilman perusteluja. Teksti nojaa haastateltavan asiantuntemukseen eikä haastateltujen sanomisia kyseenalaisteta teksteissä. Esimerkit 5 ja 6 ovat tällaisia tilanteita, joissa haastateltava esittää omaan asiantuntemukseensa perustuvan väitteen.

5. – Kun nukumme, ydinlämpötilamme laskee luonnollisesti osana vuorokausirytmiiä. Lämpötila alkaa laskemaan unen alkaessa ja on alimmillaan varhain aamulla. Kehon ydinlämpötilan lasku auttaa kehoa nukahtamaan ja pysymään unessa, hän [lääkäri] sanoi. (A18)

6. Vaikka korona vie nytkin potilaita sairaalaan, juuri kenelläkään ei Järvisen mukaan ole niin dramaattinen taudinkuva kuin pandemian alussa, jolloin monilla sairaalaan päätyneillä koronapotilailla oli hengenvaara valtavien hengitysvaikeuksien vuoksi. (A4)

Joissain tapauksissa haastatellut henkilölähteet viittaavat muihin lähteisiin, jotka ovat yleensä dokumenttilähteitä. Tällaisissa tapauksissa viittauksen kohteena on jokin haastateltavan omaan asiantuntemukseen liittyvä lähde, jota haastateltava käyttää perusteluna sanomiselleen. Esimerkissä 7 haastateltava perustaa väitteensä koko väestölle annettuihin ravitsemussuosituksiin.

7. Hän [ravitsemusterapeutti] toteaa, että uudet ravitsemussuosituksukset sanovat, että prosessoituja lihajalosteita tulisi syödä mahdollisimman vähän. (A1)

4.1.2 Dokumenttilähteet

Erilaisia dokumenttilähteitä hyödynnetään aineistoni 18 artikkelissa. Ne ovat siis ylivoimaisesti eniten käytetty lähdeformaatti. Dokumenttilähteiden suosio voi selittyä esimerkiksi helpolla saatavuudella, sillä internetin avulla on helppo löytää tietoa – enemmän tai vähemmän luotettavaa – miltei mistä aiheesta tahansa. Dokumenttilähteiden käyttötaajuutta selittää myös terveysjournalismin luonne. Artikkeleissa hyödynnetään paljon tieteellisiä tutkimuksia ja esimerkiksi terveysalan tieteellisiä aikakauslehtiä. Tieteelliset julkaisut ovat lähes poikkeuksetta luotettavia tiedonlähteitä, vaikka tiedonlähteenä ne vaativatkin ehkä syvällisempää perehtymistä kuin monet muut lähteet.

Taulukko 4. Aineiston artikkeleissa käytössä olevat dokumenttilähdetyypit

Lähteen tyyppi	Artikkelit, joissa käytössä ainakin kerran (kpl)
Sähköinen tietokanta, esim. Terveyskirjasto	8
Aiheeseen liittyvä verkkosivu	5
Tieteellisen julkaisun artikkeli tutkimuksesta	5
Oman median aiempi artikkeli	4
Tieteellinen tutkimus	4
Toinen uutismedia	3
Kirja	1
TV-ohjelma	1

Taulukkoon 4 on kirjattu aineiston artikkeleissa käytössä olevat dokumenttilähdetyypit ja artikkelit, joissa kyseistä lähdeyyppiä käytetään kerran tai monta kertaa. Suosituin

dokumenttilähdetyyppi on sähköinen tietokanta, jota käytetään seitsemässä artikkelissa. Sähköisellä tietokannalla viitataan Terveyskirjastoon ja muihin vastaaviin ammattilaisten kokoamiin tietokantoihin, joihin on kerätty erilaisista terveyteen liittyvistä asioista luotettavaa tietoa.

Viidessä eri artikkelissa hyödynnetään artikkelin aiheeseen liittyviä verkkosivuja, joilla tarkoitan artikkelin aiheeseen jollain tavalla relevantteja verkkosivuja, jotka eivät ole varsinaisesti tieteellisiä. Esimerkiksi koronaviruslääke Paxlovidista kertovaan artikkeliin (A4) on lisätty lääkkeen käyttöönottoaikataulun yhteydessä linkki Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri HUS:in sivuilla olevaan tiedotteeseen. Linkki perustelee väitteen todeksi, minkä lisäksi lukija voi halutessaan vierailta linkin sivustolla saadakseen lisätietoja.

Neljässä artikkelissa alkuperäiseen tieteelliseen tutkimukseen viitataan suoraan. Viidessä artikkelissa käytetään lähteenä tieteellisen julkaisun tieteellisestä tutkimuksesta kertovaa artikkelia tai tiivistelmää. Suurimmassa osassa näistä viittauksista lähteenä käytetään Duodecim-lehteä, joka on lääketieteellinen yleislehti ja lääkäreille ja lääketieteen opiskelijoille tarkoitettu Duodecim-seuran jäsenlehti (Duodecim 2024). Duodecim-lehti raportoi niin Suomessa kuin ulkomailla julkaistuista tutkimuksista ja niiden tuloksista, ja näihin lyhyisiin uutisiin pohjautuvat monet aineistoni artikkelit. Yleensä artikkeleissa kuitenkin mainitaan myös alkuperäisen tutkimuksen julkaissut julkaisu, ja monesti tutkimukseen on myös linkki (esimerkki 8).

8. Lancet-lehdessä julkaistusta tutkimuksesta kertoo Uutispalvelu Duodecim. (A20)

Neljässä artikkelissa lähteenä käytetään oman median eli Iltalehden aiempaa artikkelia. Näissä tapauksissa oletuksena on, että taustatyö on tehty jo aiempaa artikkelia varten, jolloin itse aiempaa artikkelia voidaan käyttää lähteenä. Yleensä tätä keinoa käytetään, kun kerrotaan jostain aiemmin tapahtuneesta, uutiskynnyksen ylittäneestä tapahtumasta. Esimerkki 9 on peräisin artikkelista, jossa annetaan vinkkejä ludeongelman tunnistamiseen. Laajempana kontekstina on aiempi uutisointi ludeongelmasta. Tällaisia tapauksia, joissa aiempi ajankohtaisuutisointi on antanut aiheen terveystieteen artikkelin aiheelle, on aineistossani joitakin.

9. Tänä syksynä on uutisoitu muun muassa Ranskan pääkaupunkia Pariisia riivaavasta lutikkaongelmasta. (A12)

Tällaisissa sisäisissä linkityksissä eli oman sivuston toiselle sivulle ohjaavissa linkityksissä on taustalla myös muita käytännön syitä. Sisäiset linkit tuovat sivuston käyttäjälle lisäarvoa

laajemman sisällön muodossa ja saavat näin käyttäjän pysymään kauemmin samalla sivustolla. Toisaalta sisäiset linkitykset myös auttavat sivuston hakukoneoptimoinnissa eli niiden avulla voidaan parantaa sivuston sijoitusta hakukoneiden tuloksissa. (Nevala 2016, 35–36.) Sama tavoite on myös artikkelien loppuun sijoitetuilla lue myös -linkkilistoilla ja keskelle artikkeleita upotetuilla muihin samankaltaisiin artikkeleihin ohjaavilla linkeillä. Näiden ehdotusten avulla aiheesta kiinnostunut lukija voi saada lisälukemista ja toisaalta kyllästynyt lukija voi siirtyä itseään kiinnostavampaan artikkeliin sivulta poistumisen sijaan.

Kolmessa artikkelissa lähteenä käytetään toista uutismediaa. Kahdessa näistä artikkeleista on kyse ulkomaalaisen uutissivuston terveystieteellisestä artikkelista, jonka pohjalta on kirjoitettu suomeksi juttu. Vastuu tietojen todenmukaisuudesta annetaan siis kyseiselle medialle, joka aiheesta on alun perin kirjoittanut. Kolmannessa viitataan aiemmin tapahtuneeseen asiaan, josta kotimainen media on uutisoinut.

Yhdessä artikkelissa lähteenä käytetään kirjaa, jonka on julkaissut ravitsemusterapeutti. Lisäksi yhdessä artikkelissa lähteenä on suoratoistopalvelu Netflixissä julkaistu dokumenttisarja, mutta sarjan ohella käytetään monia muitakin lähteitä. Tämä artikkeli on toinen luvussa 4.1 mainitsemistani tapauksista, joissa esiin on merkitty jopa kahdeksan eri lähdettä, eli dokumenttisarjan lisäksi on hyödynnetty muun muassa tieteellisiä tutkimuksia ja ulkomaalaisten uutissivustojen artikkeleita.

4.1.3 Tilannelähteet

Kaksi aineistoni artikkeleista hyödyntää tilannelähdettä, näiden artikkelien tapauksessa tietyn aihepiirin asiantuntijan esitelmää. Toinen esitelmä pidettiin seminaarissa, toinen webinaarissa. Erityisesti seminaariin pohjautuvassa artikkelissa tiedonhankintatilanne tuodaan esiin artikkelissa kielellisesti, kuten käy ilmi esimerkeistä 10 ja 11.

10. Kun vuosia karttuu, voi olla yhä vaikeampaa tehdä samaan aikaan monia asioita samaan aikaan. Professori Koivisto kertoi yleisölle huomanneensa tällaisesta hienoisia merkkejä jo itsekkin. Koivisto on 56-vuotias. (A8)
11. Koivisto kertoi luennollaan muutamista yksittäisistä arjen valinnoista, jotka vaikuttavat Alzheimerin taudin riskiin. (A8)

Esimerkeistä käy ilmi, että tilannelähteiden käyttö muistuttaa jonkin verran henkilölähteiden käyttöä. Referointi on kuitenkin poikkeuksetta epäsuoraa toisin kuin haastatteluartikkeleissa yleensä. Toisessa tilannelähdettä hyödyntävässä artikkelissa (A9) on tosin vain yksi vastaava virke, joten kyse voi olla sattumastakin.

4.2 Lukijan ohjailu

Aineistoni artikkeleissa lukijaa ohjailaan toisinaan enemmän ja toisinaan vähemmän. Tarkasteluni perusteella ohjailun määrä vaihtelee ensisijaisesti artikkelin aiheen ja käytettävien lähteiden mukaan, joskaan jako ei ole absoluuttinen. On syytä huomioida, että ohjailun puute artikkelin leipätekstistä ei sinänsä vaikuta artikkelin relevanttiuteen tätä tutkimusta ajatellen. Valikoimani artikkelit ovat sellaisia, joissa lukijaa puhutellaan ainakin otsikon tasolla, jolloin ohjailu ei vain välttämättä jatku samanlaisena itse tekstissä. Koen kuitenkin oleelliseksi hyödyntää tutkimuksessani myös tällaiset artikkelit, joissa lukijaa puhutellaan artikkelin otsikossa vain tehokeinona. Esimerkiksi artikkelissa 4, jonka otsikko on *Husin Järviseltä tärkeä viesti koronasta – Voi koskea myös sinua: ”Tee kotitesti heti!”*, ei otsikon muodosta huolimatta puhutella lukijaa yhtä väliotsikkoa lukuun ottamatta kertaakaan. Artikkelit on muotoiltu enemmän uutiseksi, jossa kerrotaan Paxlovid-lääkkeen saatavuushaasteista. Otsikossa vaikuttaa olevan siis kyse ainoastaan tehokeinosta lukijan huomion herättämiseksi. Havainto on itsessään jo kiinnostava tutkimusaiheeni kannalta.

4.2.1 Aiheen vaikutus lukijan ohjailuun

Paljon ohjailua sisältävät erityisesti elintapoihin liittyvät artikkelit, joissa aiheena on esimerkiksi erilaisten sairauksien välttäminen, pidempään eläminen, ravitsemussuosituksien noudattaminen ja mielenterveys. Näissä oletuksena on, että artikkelin avaava lukija on kiinnostunut aktiivisesti muuttamaan omaa toimintaansa, jolloin ohjeita annetaan suhteellisesti enemmän kuin muissa aiheissa.

Leipätekstissä sijaitseva ohjailu on monesti melko epäsuoraa ja ”pehmeää” sävyllään. Esimerkissä 12 käytetty konditionaali on hyvin tyypillinen keino pehmentää lukijalle annettuja ohjeita. Yleisesti käytettyjä verbejä ovat muun muassa modaaliverbit kuten *tulisi*, *voisi* ja *pitäisi* sekä verbin *olla* konditionaalimuoto *olisi* yhdistettynä sanaan *hyvä*, *parasta* tai muuhun vastaavaan.

12. Hän toteaa, että uudet ravitsemussuosituksukset sanovat, että prosessoituja lihajalosteita tulisi syödä mahdollisimman vähän. Niiden haitalliset terveysvaikutukset ovat voimakkaita. (A1)

Modaaliverbejä hyödynnetään yleisemminkin, kun halutaan tehdä lukijan ohjailusta vähemmän jyrkkää. Esimerkin 13 *kannattaa*-verbi on hyvä esimerkki tällaisesta. Lukijaa ei

haluta kärkeä tai määrällä, vaan hänelle annetaan neuvoja tai ehdotuksia siitä, miten tulisi toimia.

13. Ahdistus on epämiellyttävä tunne, joten on luonnollista haluta välttää sitä, Koveshnikov muistuttaa. Ahdistavia ajatuksia ei kuitenkaan kannata yrittää työntää pois. (A2)

Toisinaan lukijan puhuttelua myös vältellään ylipäätään. Esimerkissä 14 kirjoittaja puhuu lukijan sijaan *meistä* ja sijoittaa ryhmään paitsi lukijan ja itsensä myös mahdollisesti (kaikki) muut ihmiset. Tällaista puhetapaa käytetään erityisesti arkaluontoisissa ja herkissä aiheissa kuten tässä muistisairauden välttämisestä kertovassa artikkelissa. Artikkelin lukijoita ovat paitsi muistisairauden välttämisestä omalla kohdallaan kiinnostuneet ihmiset myös muistisairautta sairastavien läheiset, joille aihe voi olla vaikea.

14. Alzheimerin taudin riskiä nostavat monet tekijät. On tekijöitä, joihin emme voi vaikuttaa, mutta on myös tekijöitä, joihin voimme vaikuttaa. (A8)

On myös tyypillistä, että artikkelin loppuun on koottu luettelo asioista, joita lukijan tulee tehdä. Luettelo voi sijaita artikkelin lopussa erillisessä laatikossa, ja sillä on jokin *tee nämä* -tyyppinen otsikko. Annettavat ohjeet ovat leipätekstiin verrattuna suorina ja lukijaa puhuttelevia – monesti predikaatit ovat imperatiivimuotoisia. Esimerkit 15–17 ovat peräisin tällaisista luetteloista, ja kukin esimerkki on luettelon yksi kohta.

15. Ota sykettä nostava spurtti. Lähde ulos ja pinkaise juoksuun. Jos olet kotona etkä voi lähteä ulos, tee esimerkiksi X-hyppyjä tai liiku miten tahansa, kunhan syke nousee. (A2)
16. Suosi kasviksia. Hyviä rasvoja, kasviksia, marjoja ja täysjyvätuotteita sisältävä ruokavalio on hyväksi myös maksan terveydelle. (A13)
17. Pureskele ruoka huolella ja juo riittävästi nestettä ruokailun yhteydessä. (A22)

Vähän tai ei ollenkaan lukijan ohjailua esiintyy aineistossani sellaisissa artikkeleissa, joissa aihe on ajankohtaisarvoltaan korkeampi kuin esimerkiksi elämäntapoihin keskittyvät artikkelit. Tyypillisesti artikkelien aiheen on inspiroinut jokin mediassa puhuttanut ajankohtainen aihe. Omassa aineistossani tällaisia aiheita ovat esimerkiksi koronavirus sekä luteet. Yleensä nämä artikkelit ovat tyyliltään lähempänä tavallista uutista kuin terveysjournalismi tyypillisesti on. Vaikka lukijan ohjailu on näissä artikkeleissa harvinaisempaa, sisältyy artikkeleihin kuitenkin toisinaan erilaisia *näin toimit* -osioita joko osana leipätekstiä tai erillisessä laatikossa. Tarkoituksena on antaa lukijalle toimintavalmius tilanteeseen, jossa uutisoitava asia koskeekin yhtäkkiä häntä. Ohjailu on tämän tyyppin

artikkeleissa yleensä melko epäsuoraa, ja ohjeet annetaankin lukijalle ikään kuin ”pahan päivän varalle.”

Esimerkissä 18 on kyse tilanteesta, jossa Suomessa sairastui lemmikkikoiria viallisen koiranruoan vuoksi. Syyksi paljastui ruoan korkea glykoalkaloidipitoisuus, ja artikkelissa kerrotaan, kuinka ihmisruokavaliossa voi välttää haitallista ainetta. Motivaatio artikkelin kirjoittamiseen on siis tullut ajankohtaisesta tapahtumasta.

18. Uuden sadon perunoissa eli pienissä varhaisperunassa [sic] on enemmän glykoalkaloideja kuin syysperunassa. Sen takia sormenpään kokoisten perunoiden syöttämistä pikkulapsille tulisi välttää. (A5)

Esimerkin 19 kontekstina on tilanne, jossa on uutisoitu eurooppalaisissa suurkaupungeissa vallitsevasta ludeongelmasta. Artikkelin tarkoituksena on antaa lukijalle keinoja, joilla tämä voi välttyä luteilta kotimaassa ja matkaillessaan.

19. Luteilta voi koettaa välttyä katsomalla tarkoin, mistä huonekalunsa hankkii. Matkalle kannattaa valita tiiviisti sulkeutuva ja kovapintainen matkalaukku. (A12)

4.2.2 Lähdetyyppien vaikutus lukijan ohjailuun

Lukijan ohjailun esiintymistäajuuteen ja tyyppiin vaikuttavat myös artikkelissa käytetyt lähteet. Aineistossani eniten ohjailua esiintyy artikkeleissa, jotka hyödyntävät lähteinään erilaisia tietokantoja kuten Terveyskirjastoa. Nähdäkseni tämä selittyy pitkälti sillä, että näiden tietokantojen tarkoituksena on tuoda terveystietoa kansalaisten saataville. Esimerkiksi Terveyskirjaston tieto on luonteeltaan ohjeistavaa. Flunssan hoidosta sanotaan esimerkiksi näin:

Flunssaoireiden ensisijainen hoito on lepo. Ruumiillista ponnistelua tulee välttää, jotta vältettäisiin mahdollisten komplikaatioiden kehittyminen. Kevyt liikkeellä olo ja puuhailu eivät ole haitaksi. Kuntoliikunta on turvallista aloittaa voimien rajoissa silloin, kun yleisoireet (kuume ja yleiset säryt) ovat ohi. (Tunturi 2022.)

Kun toimittaja kirjoittaa Terveyskirjaston tiedon pohjalta artikkelia, saattaa alkuperäisen tekstin ohjaileva sävy siirtyä lopulliseen artikkeliin. Toisaalta sama ilmiö voi toimia myös toisin päin: kun toimittaja haluaa kirjoittaa sävyiltään ohjailevan artikkelin (vaikkapa ”Näin toivut flunssasta”), hän saattaa suunnata Terveyskirjastoon etsimään tietoa juuri sen ohjailevuuden vuoksi.

Tieteelliseen tutkimukseen perustuvissa artikkeleissa on yleisesti huomattavasti vähemmän ohjailua kuin muissa artikkeleissa. Selittäviä tekijöitä voi olla useita. Artikkelien funktio on yleensä referoiva, eli ohjeiden antamisen sijaan pyritään tuomaan lukijan saataville viimeaikaista tutkimustietoa, joka voi olla maallikkolukijalle hankalasti saavutettavaa. Lisäksi kyse voi olla lähdetekstin luonteesta: tieteellisessä tutkimuksessa harvemmin annetaan suoria toimintaohjeita. Sen sijaan pyritään puhtaasti raportoimaan, millaisia tutkimustuloksia on saatu ja mitä ne tarkoittavat. Alkuperäisen tekstin luonne vaikuttaa helposti sitä lähteenään käyttävään toimittajaankin.

Henkilölähteiden kohdalla ratkaiseva ero on nähdäkseni haastateltavan henkilön asiantuntemuksen tyypillä ja sillä, millä taka-ajatuksella henkilöä haastatellaan. Esimerkiksi aineistossani olevassa ravitsemusterapeutin haastattelussa ohjailua esiintyy paljon, kun taas vaikkapa apteekkiketjussa työskentelevää asiantuntijaa haastateltaessa ei ohjailua juuri esiinny.

Tilannelähteitä käytetään aineistossani vain kahdessa eri artikkelissa. Koska tilannelähteitä käytetään niin vähän, en voi tehdä johtopäätöksiä siitä, miten niiden käyttö vaikuttaa ohjailun määrään artikkelissa.

4.3 Moniäänisyys artikkeleissa

Kaikissa aineistoni artikkeleissa puhuu toimittajan lisäksi yksi tai useita muita ääniä, mikä on tyypillistä journalismille, joka harvemmin pohjautuu vain toimittajan omille lausumille. Lausumat asettuvat jatkumolle sen mukaan, kuinka selvästi niissä erotellaan eri äänet toisistaan. Jaan aineistoani erottuvasti ja häivytetysti moniäänisiin osiin ja esittelen seuraavaksi niiden eroavuuksia. Karkeasti ero perustuu nähdäkseni siihen, että mitä lähempänä väitettä sen lähde esiintyy, sitä erottuvammin moniäänisestä lausumasta on kyse.

On hyvä huomioida, että pidätydyin tässä tutkimuksessa kommentoimasta sellaisia moniäänisyyden tasoja, joissa puhuvat esimerkiksi yhteiskunnalliset normit ja säännöt. Ymmärrän siis moniäänisyyden lähinnä tekstin sisäisenä ilmiönä sekä intertekstuaalisina viittauksina muihin, eksplisiittisesti nimettyihin ulkopuolisiin teksteihin. Tämän vuoksi en käytä termejä implisiittinen ja eksplisiittinen moniäänisyys, sillä molemmat tässä tarkastelemani tasot sisältyvät nähdäkseni siihen, mitä normaalisti käsitetään eksplisiittisenä moniäänisyytenä – tässä tarkastelen vain ilmiön eri sävyjä.

Pidättäydyn artikkelien tarkasta kahtiajaosta moniäänisyyden suhteen. Suurimmassa osassa artikkeleja esiintyy sekä erottuvaa että häivytettyä moniäänisyyttä, joten tarkka kahtiajako on mahdotonta. Tietyntyyppisissä artikkeleissa kuitenkin esiintyy selvästi enemmän jompaakumpaa, ja nähdäkseni kyse on lähtökohtaisesti käytettävien lähteiden tyypistä. Teenkin kahtiajakoa ensisijaisesti käytettyjen lähdeyyppien mukaan ja erittelen, millaista moniäänisyyttä ne vetävät puoleensa.

4.3.1 Erottuva moniäänisyys

Erottuvalla moniäänisyydellä tarkoitan tutkimuksessani sitä, että tekstistä käy selvästi esiin, kenen esittämiä väitteet ovat. Lukija voi erottaa helposti, milloin mikäkin ääni puhuu tekstissä, esimerkiksi erilaiset dokumentti- ja henkilölähteet sekä toimittaja itse. Yleisesti kyse on siis lähdeviittauksista ja niiden tarkkuudesta.

Tekstissä esiintyvät äänet erotellaan tarkkarajaisesti esimerkiksi haastatteluun pohjautuvissa artikkeleissa. Haastatteluteksteihin on konventionaalistunut tyyli, jossa pääasiallisesti puhujan sanomiset kirjoitetaan auki ”sellaisenaan”, joskin jonkin verran stilisoituina. Eri äänien erottelu on yleensä kirjoittajan vastuulla, eikä ole tapana, että kirjoittaja esittäisi haastatellun sanomisia ominaan.

Luvussa 2.5 esittelin moniäänisyyden keinoina käytettäviä suoraa ja epäsuoraa referointia, joiden avulla tyypillisesti merkitään haastatellun puhetta näkyviin tekstiin. Haastattelutekstien suorat lainaukset ovat ehkäpä puhtainta mahdollista erottuvaa moniäänisyyttä. Esimerkissä 20 nähdään, kuinka haastatellun puhe merkitään sellaisenaan näkyviin ja erotetaan ortografisesti muusta tekstistä.

20. – Alzheimerin taudin edetessä tyypillisiä käytösoireita ovat alakuloisuus, harhaisuus, levottomuus ja harhailevuus. Myös unirytmii voi olla sekaisin, geriatrian erikoislääkäri Helka Hosia kertoo. (A15)

Esimerkissä 20 puhuja on merkitty lainauksen perään, mutta tyypillisiä ovat myös esimerkin 21 tyyppiset lainaukset, joissa näkyviin on merkitty pelkkä lainaus. Tällöin puhuja kuitenkin käy ilmi kontekstista, esimerkiksi artikkelin alussa olevasta esittelystä tai aiemmista lainauksista. Tarkoituksena on toiston välttäminen, sillä lukija tietää jo puhujan henkilöllisyyden. Puhuja voidaan myös esimerkin 22 tavoin merkitä persoonapronominilla, jolloin puhujan henkilöllisyys on myös pääteltävissä kontekstista.

21. – Vastaanotoilla käy runsaasti potilaita, joilla on kaulalla palan tunnetta eli globusoire. Tämä vaiva on yleisimmin hyvänlaatuinen eikä vaadi tähyystutkimuksia. (A22)
22. – Se voi myös auttaa ihmisiä, joilla on huono verenkierto, sillä heikentynyt verenkierto käsiin ja jalkoihin voi johtaa kylmään ja tunnottomaan tunteeseen, hän lisäsi. (A18)

Toinen haastatteluissa käytettävä referointityyppi on epäsuora referointi, jossa puhujan sanomisia ei merkitä sanantarkasti näkyviin vaan kirjoittaja muotoilee puheenvuoron omin sanoin. Epäsuorien lainausten käyttö tuo tekstiin vaihtelua, sillä pelkästään suorista lainauksista koostuva teksti olisi kömpelöä. Epäsuoraan lainaukseen voidaan esimerkin 23 tavoin merkitä näkyviin puhuja, jolloin kyse on vielä selvästi erottuvasta moniäänisyydestä.

23. Vuorikallaksen mukaan flunssan itsehoitotuotteiden kysyntä nousee aina syksyisin ja jatkuu melko tasaisena koko flunssakauden ajan. (A10)

Esimerkin *mukaan*-rakenne on aineistossani yleisimpiä epäsuoran lainauksen tyyppejä. Rakenne on tällaisessa aineistossa luonnollinen, sillä se ilmaisee lähteen, josta väite on peräisin.

Aineistoni haastatteluissa on myös epäsuoria lainauksia, joihin ei ole merkitty näkyviin puhujaa. Näiden kohdalla liikutaan jo kenties häivytetyn moniäänisyyden puolella, mutta puhuja käy kuitenkin ilmi kontekstista. Väitteessä on yleensä jotakin sellaista tietoa, johon ainoastaan haastateltavalla on pääsy. Vaikkapa esimerkissä 24 puheena olevat Yliopiston Apteekin myyntitilastot tuskin ovat sellaisia, joihin kirjoittajalla itsellään on pääsy, jolloin tiedon voidaan olettaa olevan peräisin haastatellulta.

24. Yliopiston Apteekissa myydyimpiä flunssan itsehoitoon soveltuva tuotteita ovat tällä hetkellä erilaiset kuume- ja kipulääkkeet, nenäsuihkeet sekä kurkkukipua lievittävät tuotteet. Menekki on samalla tasolla kuin vuosi sitten. (A10)

Kymmenessä aineistoni artikkelissa käytetään lähteenä haastattelua, ja näistä kymmenestä neljä on sellaisia, joissa haastattelu on ainoa näkyviin merkitty tiedonlähde. Näissä voidaan siis olettaa, että yleisesti kaikki haastattelun aiheeseen liittyvä tieto on peräisin haastatellulta, vaikka väitteet eivät päälle päin näyttäisi epäsuorilta lainauksilta. Esimerkki 25 on peräisin artikkelista, jossa ainoa tekstiin merkitty lähde on haastattelu. Haastateltu henkilö on ammatiltaan ravitsemusterapeutti, ja esimerkissä viitataan *tutkimusnäyttöön*, josta varmasti haastatellulla on parempi käsitys kuin kirjoittajalla. Toisena vihjeenä esimerkin puheperäisyydestä voidaan nähdä puhekielinen sana *pahis*, joka saattaa olla peräisin alkuperäisestä keskustelukontekstista.

25. Tutkimusnäyttö makkaroiden, lihajalosteiden sekä punaisen lihan haitoista vahvistuu koko ajan. Makkaran ja muiden jalostettujen lihajalosteiden valmistuksessa yksi pahis on nitriitti. (A1)

Varmoina esimerkin 25 kaltaisia tapauksia ei tosin voi pitää, sillä joskus käytössä on saattanut olla myös lähteitä, joita ei yleisistä käytännöistä huolimatta ole merkitty näkyviin. Analyysin avulla on kuitenkin mahdollista löytää viitteitä siitä, että tiedot ovat peräisin haastatteluilta.

Dokumenttilähteisiin viittaaminen eroaa henkilölähteisiin viittaamisesta siten, että useisiin dokumenttilähteisiin on lukijallakin pääsy. Verkkoympäristö mahdollistaa lähteisiin ohjaavien hyperlinkkien lisäämisen, ja muistakin dokumenttilähteistä annetaan yleensä lukijalle tarkemmat tiedot kuin henkilölähteistä. Esimerkissä 26 viitataan kirjaan, josta kerrotaan nimen lisäksi kirjailijan nimi ja kustantaja. Näin lukija voi itsekin etsiä lähteen käsiinsä halutessaan lisätietoja. Toimintatapa eroaa haastatteluista, joissa harvemmin annetaan tietoja esimerkiksi haastattelun ajankohdasta tai paikasta.

26. Näin houkuttelee laillistettu ravitsemusterapeutti Reijo Laatikainen tuoreessa teoksessaan Terveellistä! 25 tärkeää ruoka-ainetta ja miksi niitä kannattaa syödä (Kirjapaja). (A11)

Dokumenttilähteisiin viitattaessa erottuvaa moniäänisyyttä voidaan rakentaa *mukaan-*rakenteella tai muilla lähteeseen viittaavilla lauserakenteilla esimerkin 27 tapaan. Esimerkissä viitataan artikkelin lähteenä toimivaan tutkimukseen, johon vievä hyperlinkki löytyy artikkelin lopusta. Tapa muistuttaa henkilölähteiden haastatteluissa käytettävää epäsuoraa lainausta, vaikka lähde onkin tässä tapauksessa kirjallinen.

27. Esimerkiksi vanha neuvo siitä, että vuoteeseen kannattaisi mennä vasta silloin, kun aikoo nukkua, toimii tuoreen tutkimuksen mukaan yllättävänkin hyvin. (A20)

Samaan artikkeliin kuuluva esimerkki 28 havainnollistaa, että tietojen lähde on mahdollista osoittaa myös leksikaalisin keinoin. Esimerkin *tutkimukseen-*sana viittaa samaan artikkelin lähteenä olevaan tutkimukseen kuin esimerkissä 27. Kontekstin perusteella voidaan olettaa, että termi *tutkimus* viittaa tässä yhteydessä nimenomaan puheena olevaan tutkimukseen eikä johonkin muuhun.

28. Tutkimukseen osallistui 640 unettomuutta potevaa keskimäärin 55-vuotiasta henkilöä. (A20)

Kiintoisasti aineistoni ainoa kirjaa lähteenään käyttävä artikkeli muistuttaa huomattavissa määrin aineistoni haastatteluartikkeleita. Ravitsemusterapeutin julkaisemaa kirjaa

hyödyntävässä artikkelissa toimittaja tuo kirjailijan esille haastatellun tavoin, kuten käy ilmi esimerkeistä 29 ja 30. Tämä eroaa mielenkiintoisella tavalla tieteelliseen tutkimukseen perustuvista artikkeleista, joista tutkimuksen tekijä tai tekijät on häivytetty yleensä kokonaan.

29. Ravitseva, kasvisvoittoinen ruoka on ympäristölle eduksi. Tällainen ruoka pitää Laatikaisen mukaan myös loitolla useita sairauksia ja lisää vastustuskykyä. (A11)
30. Laatikaisen neuvo: Tomaattia kannattaa käyttää päivittäin. Ruoanvalmistukseen käytettynä tomaatista saa parhaan hyödyn irti. (A11)

Kuten aiemmin mainitsin, verkkoympäristö mahdollistaa hyperlinkkien lisäämisen artikkeleihin. Tätä hyödynnetään paitsi artikkeleissa, joissa lähteet on listattu tekstin loppuun, myös keinona linkittää lähteitä esitettyjen väitteiden yhteyteen. Internet-teksteissä on tapana, että linkkien lisäämistä tekstiin ei tarvitse erikseen selitellä, vaan linkin tarkoitus käy ilmi asiayhteydestä. Hyperlinkkinä toimiva tekstin osa on yleensä korostettu jollakin keinolla, joista yleisimpiä ovat muun muassa alleviivaus ja leipätekstistä eroava tekstin väri. Ensimmäistä käytetään myös Iltalehden artikkelien leipätekstien linkeissä. Korostus auttaa lukijaa erottamaan linkin muusta tekstistä. Vakiintuneiden merkintäkeinojen avulla lukija myös tunnistaa, että kyse on juuri hyperlinkistä eikä jostain muusta korostuksesta. Olen aineistoesimerkeissäni merkinnyt alkuperäisessä tekstissä hyperlinkkeinä toimineet ilmaukset alleviivaamalla.

Yleinen hyperlinkkien käyttötarkoitus aineistossani on viittaus tietojen alkuperänä toimiviin tutkimuksiin. Esimerkeissä 31–33 linkit vievät suoraan tutkimukseen, jota artikkelissa on käytetty lähteenä. Esimerkeissä 31 ja 33 on leipätekstissä mainittu myös tutkimuksen tai siitä kertovan uutisen julkaisupaikka, kun taas esimerkissä 32 ei mainita tutkimuksesta mitään. Artikkeleissa ei tuoda ilmi tietoja, joita tieteellisen kirjoittamisen konventioiden mukaan tulisi tuoda ilmi viitattaessa toisiin tutkimuksiin. Teksteissä ei mainita esimerkiksi tutkijoita, julkaisuaikaa tai tutkimuksen nimeä, vaan tiedot löytyvät vasta hyperlinkin takaa.

31. Kaikissa näissä ruoka-aineissa on resistenttiä tärkkelystä, joka Cell Metabolism -lehdessä julkaistun tutkimuksen mukaan vähensi maksan rasvoittumista ja lievitti jo syntynyttä maksavauriota. (A21)
32. Hibiskusteen on tutkittu yhdistyvän verenpaineen maltilliseen laskuun. (A17)
33. Uutispalvelu Duodecim kertoo tuoreesta tutkimuksesta, jonka mukaan Paxlovid näyttäisi vähentävän vain kaikkein suurimmassa vaarassa olevien koronapotilaiden kuolemia ja sairaalahoitoja. (A3)

Esimerkki 34 edustaa tapaa, jossa hyperlinkkejä hyödynnetään Iltalehden sisäisissä linkityksissä. Linkki vie aiemmin julkaistuun artikkeliin, jossa kerrotaan tarkemmin Paxlovid-lääkkeestä. Linkitys palvelee tässä useaa eri tarkoitusta: lukija voi klikata linkkiä kaivatessaan lisätietoja, minkä lisäksi toimittajan ei tarvitse kirjoittaa samoja asioita uudestaan ja uudestaan. Sisäiset linkitykset myös lisäävät lukijan sivulla viettämää aikaa, mikä auttaa muun muassa hakukonenäkyvyyden lisäämisessä.

34. Paxlovid sai myyntiluvan EU:ssa vuoden 2022 alussa. (A3)

Esimerkin 35 artikkeli on jatkoa tapahtumaketjulle, jossa koiria sairastui viallisen koiranruoan vuoksi. Hyperlinkki vie artikkeliin, jossa kerrottiin sairastumisten syyn selviämisestä. Esimerkin 34 tavoin hyperlinkki siis auttaa lukijaa hahmottamaan uutisoitavan asian kontekstia. Tällainen tapahtumaketjun sisäinen hyperlinkitys on kohtalaisen harvinaista terveysjournalismissa, jossa artikkelien uutisarvo perustuu ajankohtaisuuden sijaan muihin asioihin.

35. Koiranruokavalmistaja Musti Group kertoi keskiviikkona todennäköisen syyn koirien massasairastumisille. (A5)

Esimerkki 36 eroaa aiemmista siten, että leipätekstissä kerrotaan hyperlinkin tarkoitus. Näin lukija voi paremmin arvioida, haluaako hän klikata linkkiä.

36. Esimerkiksi Husin sivuilla kerrotaan seikkaperäisesti, miten Husin piiriin kuuluva voi itse arvioida, kuuluuko hän Paxlovid-lääkehoidon piiriin ja mitä tehdä lääkkeen saamiseksi. (A4)

Moniäänisyys näkyy tarkastelemisani artikkeleissa myös siinä, miten artikkeleissa viitataan toisiin saman lehden artikkeleihin. Lisälukemista kaipaavalle lukijalle on tarjolla tekstin loppuun liitetty Lue myös -linkkilista, johon on valikoitu joitain saman aihepiirin aiempia artikkeleita. Artikkeleissa käytetään myös lähteinä aiemmin Iltalehdessä julkaistuja artikkeleita, jolloin aiempi artikkeli voidaan esimerkiksi mainita tekstin lopussa tai upottaa linkiksi tekstiin esimerkin 37 tavoin.

37. Joskus käytösoireet pahenevat iltaa kohti. Ilmiötä kutsutaan kutsutaan [sic] nimellä sundowning. (A15)

Näissä tapauksissa oletuksena on, että varsinainen taustatutkimus on tehty jo aiempaa artikkelia varten, jolloin ajatellaan pelkän aiemman artikkelin riittävän lähdeviitteeksi.

4.3.2 Häivytetty moniäänisyys

Kaikkein selkeintä häivytetty moniäänisyys on aineistossani niissä artikkeleissa, joissa koko tekstissä puhuu ikään kuin toimittajan ääni ja lähteet on listattu vasta artikkelin loppuun.

Tällöin lukijan on vaikea erottaa artikkelissa esiintyviä ääniä ja päätellä, mikä artikkelissa on toimittajan omaa ja mikä taas peräisin lähteistä.

Esimerkit 38–41 ovat peräisin artikkelien lopusta. Lähteet on siis erotettu leipätekstistä, jolloin lukijalle ei ole selvää, mikä tieto on peräisin mistäkin. Esimerkit 38 ja 39 ovat hitusen läpinäkyvämpiä kuin muut, sillä kunkin tietolähteen nimi toimii asianmukaiselle sivulle johtavana hyperlinkkinä. Esimerkeissä 40 ja 41 taas ei ole ollenkaan hyperlinkkejä, jolloin lukijan on lisätietoja halutessaan pakko esimerkiksi hakukoneen avulla yrittää etsiä oikeaa sivua.

38. Lähteet: Healthline, Sydänliitto, Terveyskirjasto (A17)

39. Lähde: New York Post. (A18)

40. Lähteet: Terveyskirjasto.fi, Duodecim: Lutikan puremat, Iltalehden arkisto (A12)

41. Lähteet: Terveyskirjasto.fi, Ei-alkoholiperäisen rasvamaksataudin Käypä hoito-suositus (A21)

Tällaisissa artikkeleissa, joissa lähteet on listattu vasta loppuun, koko artikkeli puhuu ikään kuin toimittajan äänellä. Poikkeuksena ovat tietysti sellaiset artikkelit, joissa on hyödynnetty useampaa lähdeviittaustekniikkaa: esimerkiksi haastattelun lopussa voi olla vielä erillinen *lähteet*-maininta, josta käy ilmi sivustot, joilta on haastattelusta saatujen tietojen ohelle etsitty lisätietoja.

5 Yhteenveto ja päätelmät

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut Iltalehden terveystjournalismissa esiintyvää lukijan ohjailua ja sen perustelua eli oikeastaan lähdekäytäntöjä. Tutkimuksessa selvisi, että artikkeleissa esiintyvän lukijan ohjailun määrä ja tapa vaihtelevat ensisijaisesti artikkelin aiheen ja käytettävien lähteiden mukaan. Vaikka artikkelit oli poimittu sillä perusteella, että niiden otsikossa puhuteltiin jotenkin lukijaa, ei lukijan puhuttelu ja ohjailu kaikissa tapauksissa jatkunut artikkelin leipätekstissä, vaan otsikoinnilla oli enemmän huomion herättämiseen tähtäävä funktio. Paljon lukijan ohjailua esiintyi artikkeleissa, joiden aiheina oleviin seikkoihin lukija pystyy itse vaikuttamaan elintapojaan ja toimintaansa muuttamalla. Näitä olivat esimerkiksi ruokavalioon liittyvät artikkelit. Vähemmän tai ei ollenkaan ohjailua sisälsivät taas artikkelit, joiden aihe oli valikoitunut sen uutisarvon perusteella. Tällaisia olivat esimerkiksi koronavirukseen liittyvät artikkelit.

Eryteisesti elintapoihin liittyvissä artikkeleissa ohjailua oli paljon artikkelin leipätekstissä. Ohjailu oli yleisesti muodoltaan epäsuoraa, ja hyödynnettäviä kielellisiä keinoja olivat erityisesti konditionaali ja modaaliverbit. Molemmissa artikkelityypeissä esiintyi yleensä loppuun sijoitettuja ”ohjelaatikoita”, joissa lukijalle annettiin *tee näin* -tyyppisiä ohjeita artikkelin aiheen kanssa toimimiseen. Näissä luetteloissa ohjeet olivat huomattavasti suurempia kuin leipätekstissä, ja esimerkiksi imperatiivimuotoa esiintyi paljon.

Havaitsin käytetyillä lähdetyypeillä olevan myös vaikutusta siihen, paljonko artikkeli sisälsi ohjailua. Paljon ohjailua sisältyi sähköisiä tietokantoja hyödyntäviin artikkeleihin, mikä voi selittyä alkuperäisen tekstin ohjailufunktiolla. Ilmiö selittyy myös toiseen suuntaan sillä, että halutessaan kirjoittaa ohjailevan artikkelin toimittaja voi suunnata tietyille sivustoille automaattisesti, koska tietää sieltä löytyvän sopivaa tietoa. Henkilölähteiden kohdalla ohjailun määrä vaihtelee sen mukaan, millaista haastateltavan asiantuntemus on. Esimerkiksi ravitsemusterapeutin haastattelussa ohjailua esiintyy paljon. Tilannelähteitä käytetään aineistossani niin vähän, etten voinut tehdä johtopäätöksiä niiden vaikutuksesta ohjailun määrään.

Lukijalle annetut ohjeet nähdäkseni perusteltiin ensisijaisesti artikkeleista löytyvien lähteiden avulla. Kaikkiin artikkeleihin oli merkitty näkyviin lähteitä, mutta niiden määrä artikkelia kohden sekä niiden merkintätavat vaihtelivat. Kahdessa kolmasosassa artikkeleita oli merkitty

näkyviin vain yksi tai kaksi lähdettä, kolmasosassa lähteitä oli käytetty enemmän. Jaoin käytetyt lähteet tyyppin mukaan henkilölähteisiin, dokumenttilähteisiin ja tilannelähteisiin.

Dokumenttilähteitä oli aineistossani hyödynnetty selvästi eniten, valtaosassa artikkeleista oli merkitty näkyviin vähintään yksi dokumenttilähde. Aineistossani suosittuja dokumenttilähteitä olivat erityisesti erilaiset sähköiset terveysaiheiset tietokannat kuten Terveyskirjasto sekä tieteelliset tutkimukset. Lisäksi aineiston artikkeleissa hyödynnettiin muun muassa toisia artikkeleita: sekä oman median eli Iltalehden julkaisemia että muiden, kotimaisten ja ulkomaisten medioiden julkaisemia.

Noin puolessa aineiston artikkeleista hyödynnettiin jotakin henkilölähdettä, ja lähes aina näissä tapauksissa artikkeli tai osa siitä oli kirjoitettu haastattelumuodossa ja sisälsi sekä suoraa että epäsuoraa referointia. Henkilölähteet olivat poikkeuksetta artikkelin aiheeseen liittyvän alan asiantuntijoita, jotka oli valittu haastateltaviksi oman asiantuntemuksensa vuoksi.

Tilannelähteitä hyödynnettiin aineistossani vain vähän, ja kaikki aineistossani käytetyt tilannelähteet olivat esitelmiä. Tilannelähteiden vähäisyyttä voi nähdäkseni selittää esimerkiksi se, että relevantteja tilannelähteitä on tarjolla vähemmän suhteessa muun tyyppisiin lähteisiin. Niiden hyödyntäminen saattaa myös olla työläämpää kuin esimerkiksi dokumenttilähteiden tapauksessa.

Tutkimukseni raivaa tietä myös tulevalle terveysjournalismin tutkimukselle. Nähdäkseni hedelmällinen lähtökohta tulevalle tutkimukselle olisi erityisesti terveysjournalismin lähdekäytäntöjen tarkastelu esimerkiksi haastatteleamalla toimittajia. Tutkimukseni jättää kysymyksiä erityisesti sen suhteen, missä määrin kutakin lähdettä on todellisuudessa hyödynnetty ja onko kaikki hyödynnetyt lähteet ylipäätään merkitty näkyviin. Valmiin tekstin perusteella tällaisiin tietoihin on mahdotonta päästä käsiksi, joten tässä tutkimuksessa olen pystynyt analysoimaan vain sellaisia merkkejä, jotka on jätetty valmiiseen artikkeliin näkyviin.

Lähteet

Aineslähteet

A1 = Tämän luettuasi et enää halua syödä makkaraa. 13.11.2023. Saatavissa:

<https://www.iltalehti.fi/elintavat/a/cf12e444-372d-4f47-b4e7-4729b9d83009>

A2 = Tee näin, jos ahdistaa – 4 kotikonstia. 12.11.2023. Saatavissa:

<https://www.iltalehti.fi/mielijamasennus/a/9fa6e052-e751-4340-8d5c-04394b001721>

A3 = Koronan ”ihmelääke” – Katso, hyödytkö sinä lääkkeestä. 10.11.2023. Saatavissa:

<https://www.iltalehti.fi/flunssa/a/6f024e48-f204-4ae5-beb5-c4557c7d84fe>

A4 = Husin Järviseltä tärkeä viesti koronasta – Voi koskea myös sinua: ”Tee kotitesti heti!”.

9.11.2023. Saatavissa: <https://www.iltalehti.fi/flunssa/a/777751c1-999a-4978-822c-6b0b6db5ef90>

A5 = Perunassa hengenvaarallista yhdistettä – Älä koskaan syö tällaisia perunoita. 8.11.2023.

Saatavissa: <https://www.iltalehti.fi/terveysuutiset/a/8d1bfa71-3a75-439c-919d-bbcd36013441>

A6 = Lievitä flunssan oireita näin – Toimii myös koronaan. 6.11.2023. Saatavissa:

<https://www.iltalehti.fi/flunssa/a/2221c820-e2b0-4592-a8d5-08639cdd2a13>

A7 = 3 konstia jalan viheliäiseen vaivaan – Ehkäise kipu helposti. 6.11.2023. Saatavissa:

<https://www.iltalehti.fi/elintavat/a/f3dd3ee9-1556-4279-9cf1-210a9e621e46>

A8 = Yksi keino on kaikista tärkein – Näin pidät Alzheimerin taudin loitolla. 4.11.2023.

Saatavissa: <https://www.iltalehti.fi/elintavat/a/2645b3ed-daa1-486c-b02c-56ae388b7815>

A9 = Tässä syy, miksi sinun kannattaa nyt syödä banaani. 3.11.2023. Saatavissa:

<https://www.iltalehti.fi/elintavat/a/91e67acb-8382-4a81-a968-9af0eb854ec8>

A10 = Älä yhdistä näitä flunssalääkkeitä. 1.11.2023. Saatavissa:

<https://www.iltalehti.fi/flunssa/a/a6d5e083-2a88-4bb7-8802-4a6183889495>

A11 = Vaihda kurkku tomaattiin ja banaani porkkanaan – Huimaa hyötyä terveydelle!

31.10.2023. Saatavissa: <https://www.iltalehti.fi/elintavat/a/e8cf4f4e-88fe-4376-aca2-c5864903c19f>

A 12 = Puriko lude? Näin tunnistat verenhimoisen ötökän tekoset. 26.10.2023. Saatavissa:

<https://www.iltalehti.fi/terveysuutiset/a/3660d988-a87a-46d5-8132-4ce4c754062b>

- A13 = Alle 45-vuotiaana hankittu rasvamaksa lisää monen syövän riskiä – Näin pysäytät sen alkuunsa. 25.10.2023. Saatavissa: <https://www.iltalehti.fi/elintavat/a/4aa32e63-1333-41d7-bf4d-01fd5d1f8683>
- A14 = Sydänkohtaus voi olla melkein oireeton, mutta iskee silti – Toimi heti näiden oireiden tullessa. 24.10.2023. Saatavissa: <https://www.iltalehti.fi/sydan/a/1640fb79-4099-4ed2-ae48-3e940d60f3a2>
- A15 = Tällainen käytös voi viestiä muistisairaudesta – Kiinnitä huomio tällaisiin muutoksiin. 23.10.2023. Saatavissa: <https://www.iltalehti.fi/terveysuutiset/a/6e0d321a-7a03-4f0f-bba3-7c537f23bfba>
- A16 = Haluatko elää satavuotiaaksi? Tee näin. 16.10.2023. Saatavissa: <https://www.iltalehti.fi/elintavat/a/1dee46ff-9a51-4bef-bd96-69c923180721>
- A17 = Aamutee voi alentaa verenpainetta – Katso, mitä teetä kannattaa juoda! 15.10.2023. Saatavissa: <https://www.iltalehti.fi/terveysuutiset/a/bacae268-11d0-4e45-a224-ecf6176931be>
- A18 = Tällä helpolla vinkillä nukut paremmin. 15.10.2023. Saatavissa: <https://www.iltalehti.fi/terveysuutiset/a/32238201-9d8d-4111-9f8a-d94fcb7a69e>
- A19 = Tiesitkö? Näitä lääkkeitä ei saa milloinkaan puolittaa tai murskata. 12.10.2023. Saatavissa: <https://www.iltalehti.fi/terveysuutiset/a/f483427d-26df-4019-950e-5468698b61fb>
- A20 = Vanha konsti yllättävän tehokas apu unettomuuteen: Voit kokeilla jo tänä iltana! 5.10.2023. Saatavissa: <https://www.iltalehti.fi/elintavat/a/e8b2a685-8502-4755-b25c-ff70bc021599>
- A21 = Estä maksan rasvoittuminen näillä tutuilla ruuilla – Voivat jopa pysäyttää alkaneen taudin. 3.10.2023. Saatavissa: <https://www.iltalehti.fi/elintavat/a/d3d6bd0e-a802-4aff-8c94-66ef92d8fffe>
- A22 = Jos kurkussa tuntuu palan tunne, älä ohita näitä merkkejä. 3.10.2023. Saatavissa: <https://www.iltalehti.fi/terveysuutiset/a/b028b6b1-1cd9-4c09-a043-06822c0de628>

Tutkimuskirjallisuus

Ahlmén-Laiho, Ulla 2019. *Suomalaisten lääkäreiden suhde joukkotiedotusvälineisiin.*

[Väitöskirja.] Turun yliopisto, Turku.

Alma Media 2023. *Iltalehti.* [Verkkootikkeli.] Viitattu 21.12.2023. Saatavissa:

<https://www.almamedia.fi/mainostajat/mediat-ja-palvelut/valtakunnalliset/iltalehti/>

- Andersen, Elisabeth Muth – Grønning, Anette – Hietaketo, Maiju – Johansson, Marjut 2019. Direct Reader Address in Health-related Online News Articles: Imposing Problems and Projecting Desires for Action and Change onto Readers. *Journalism Studies* 20, s. 2478–2494. Routledge, Lontoo.
- Blom, Jonas Nygaard – Hansen, Kenneth Reinecke 2015. Click bait: Forwardreference as lure in online news headlines. *Journal of Pragmatics* 76, s. 87–100. Elsevier, Amsterdam.
- Duodecim 2024. *Duodecim-lehti*. [Verkkoartikkeli.] Viitattu 26.3.2024. Saatavissa: <https://www.duodecim.fi/tuotteet-ja-palvelut/aikakauskirja-duodecim/>
- Finnilä, Jenni 2018. *Terveysriskit ja toimijuus suomalaisissa iltapäivälehdissä*. [Pro gradu - tutkielma.] Tampereen yliopisto.
- Honkanen, Suvi 2012. *Kielioppi ja tekstilaji. Direktiivin muotoilusta viraston ryhmäkirjeissä*. [Väitöskirja.] Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Hopeakunnas, Maisa 2015. Katsaus toimittajien käyttämiin lähteisiin ja tietokäyttämiseen. *Informaatiotutkimus* 34(1–2). Informaatiotutkimuksen yhdistys, Tampere.
- Johansson, Marjut 2014. Faktoista mielipiteisiin. Referointi verkkolehtien mediaesityksissä. *Kieli verkossa. Näkökulmia digitaaliseen vuorovaikutukseen*, s. 149–174. Toim. Helasvuo, Marja-Liisa, Johansson, Marjut, Tanskanen, Sanna-Kaisa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Julkisen sanan neuvosto 2014. *Journalistin ohjeet*. [Verkkoartikkeli.] Viitattu 21.12.2023. Saatavissa: <https://jsn.fi/journalistin-ohjeet/>
- 2023. *Julkisen sanan neuvosto*. [Verkkoartikkeli.] Viitattu 21.12.2023. Saatavissa: <https://jsn.fi/mika-on-jsn/julkisen-sanan-neuvosto/>
- Juntunen, Laura 2017. *Kulttuurien törmäys? Journalismin etiikka sosiaalisen median aikakaudella*. Helsingin yliopisto.
- Järvi, Ulla 2011. *Media terveyden lähteillä. Miten sairaus ja terveys rakentuvat 2000-luvun mediassa*. [Väitöskirja.] Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Kalliokoski, Jyrki 1992. Miten tekstin merkitys syntyy. *Virke* 6/92, s. 4–9.
- Kiviranta, Uolevi 1989. Journalistit lähteitä ammentamassa. *Tiedotustutkimus* 12(1), s. 56–61. Helsinki.
- Korhonen, Mervi 2014. Terveysjutut kohtaavat yleisönsä. *Tautinen media* s. 138–145. Toim. Ulla Järvi. Duodecim, Helsinki.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. [Verkkojulkaisu.] Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Jatkuvasti päivitettävä julkaisu, tuorein päivitys 10.11.2022. Viitattu 29.11.2023. Saatavissa: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>

- Kulkki-Nieminen, Auli 2010. *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstien erityispiirteistä.* [Väitöskirja.] Tampere University Press, Tampere.
- Kuutti, Heikki 2012. *Mediasanasto.* Media Doc, Jyväskylä.
- Kykkänen, Valtteri 2018. ”*Aukaisisin sillai kiroillen*” *Suomalainen klikkiotsikointi yleisön arvioinnissa.* [Pro gradu -tutkielma.] Tampereen yliopisto.
- Källi, Helene 2010. ”*Laulajatähti leikkeli kasvonsa piloille – katso karmaat kuvat*”. *Millainen verkkouutisotsikko saa klikkaamaan uutista Ampparit-com-verkkosivustolla?* [Pro gradu -tutkielma.] Vaasan yliopisto.
- Lauranto, Yrjö 2015: *Direktiivisyyden rajoja: suomen kielen vaihtokauppsyntaksia.* [Väitöskirja.] Helsingin yliopisto.
- Leppänen, Sini 2016. *Näitä asioita et tiennyt klikkiotsikoista – katso uskomattomat tutkimustulokset!* [Pro gradu -tutkielma.] Helsingin yliopisto.
- Luukka, Minna-Riitta 2002. M. A. K. Halliday ja systeemis-funktionaalinen kielitiede. *Kielentutkimuksen klassikoita*, s. 89–123. Toim. Hannele Dufva ja Mika Lähteenmäki. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Mind Kuluttaja 2022. Tutkimus Iltalehden terveystartikkelien tavoitavuudesta. [Verkkajulkaisu.] Viitattu 21.12.2023. Saatavissa: <https://www.almamedia.fi/mainostajat/mediat-ja-palvelut/valtakunnalliset/iltalehti/>
- Mäntynen, Anne – Pietikäinen, Sari 2019. *Uusi kurssi kohti diskurssia.* [Verkkajulkaisu.] Vastapaino, Tampere.
- Nevala, Meri-Tuuli 2016. *Sivun sisäisen hakukoneoptimoinnin keinot ja toteutus.* [Pro gradu -tutkielma.] Tampereen yliopisto.
- Nykänen, Anniina 2016. *Käsityksiä terveystieteen luotettavuudesta ja ristiriitaisuudesta internetissä.* [Pro gradu -tutkielma.] Jyväskylän yliopisto.
- Ohlsson, Claes 2007. *Folkets fonder? En textvetenskaplig studie av det svenska pensionsparandets domesticering.* [Väitöskirja.] Göteborgs universitet.
- Paju, Päivi 2006. *Megamässäilyllä elintapasairaaksi. Vastuun ja syyllisyyden rakentuminen tyypin 2 diabeteksen ehkäisyä käsittelevissä sanomalehti uutisissa.* [Pro gradu -tutkielma.] Tampereen yliopisto.
- Palsa, Lauri – Pääjärvi, Saara 2015. Entäs aikuiset? – Katsaus medialukutaidon edistämiseen digitalisoituvassa Suomessa. *Aikuiskasvatus* 35(3), s. 199–207.
- Perelman, Chaïm 1969. *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation.* University of Notre Dame Press, Indiana.
- 1996 (1977): *Retoriikan valtakunta.* Vastapaino. Tampere.

- Puro, Jukka-Pekka 2005. *Retoriikan historia*. WSOY, Helsinki.
- Sairanen, Ilari 2012. *Otsikkojen ja uutistekstien kielellisten piirteiden suhteet iltapäivälehdien internet-uutisoinnissa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Shore, Susanna 2021. Systemis-funktionaalinen teoria tekstien tutkimisessa. *Genreanalyysi – Tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 158–185. Toim. Vesa Heikkinen, Petri Lauerma, Mikko Lounela, Ulla Tiililä ja Eero Voutilainen. Gaudeamus, Helsinki.
- Tolvanen, Eveliina 2016. Lukijan suora puhuttelu suomalaisissa ja ruotsinsuomalaisissa viranomaisteksteissä. *Virittäjä* 120(1). Kotikielen Seura, Helsinki.
- Torkkola, Sinikka 2008. *Sairas juttu. Tutkimus terveystjournalismin teoriasta ja sanomalehden sairaalasta*. [Väitöskirja.] Tampereen yliopisto, Tampere.
- Tuchman, Gaye 1972. Objectivity as Strategic Ritual: An Examination of Newsmen's Notions of Objectivity. *American Journal of Sociology*. 77(4). 660–679
- Tunturi, Satu 2022. *Nuhakuume, flunssa*. [Verkkoartikkeli.] Viitattu 26.3.2024. Saatavissa: <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00590/nuhakuume-flunssa?q=flunssa>
- Valtonen, Päivi 2012. *Abiturientti uutistoimittajana. Tekstilajin taju ja uutisen tuottaminen äidinkielen tekstitaidon kokeessa*. [Väitöskirja.] Turun yliopisto, Turku.
- Van Dijk, Teun A. 1988. *News as discourse*. Lawrence Erlbaum Associates Inc. Hillsdale.
- VISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2005. *Iso suomen kielioppi*. [Verkkoversio.] SKS, Helsinki. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>
- Virtanen, Mikko T. 2015. *Akateeminen kirja-arvio moniäänisenä toimintana*. [Väitöskirja.] Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Väliverronen, Esa 2009. 1996. *Ympäristöuhkan anatomia. Tiede, mediat ja metsän sairaskertomus*. [Väitöskirja.] Vastapaino, Tampere.
- Journalismi kriisissä? *Journalismi murroksessa* s. 13–31. Toim. Esa Väliverronen. Hakapaino, Helsinki.
- WHO 1999. *Health promotion glossary*. Viitattu 21.12.2023. Saatavissa: <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-HPR-HEP-98.1>
- Ylilauri, Maija 2012. *Ravitsemusjournalismi Helsingin Sanomissa ja Hyvä Terveys -lehdessä*. [Pro gradu -tutkielma.] Jyväskylän yliopisto.